

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Historický ústav

Žena nevinná i marnivá

Vnímání ženské sexuality v závěru dlouhého 19. století

Bakalářská práce

Autorka:	Michaela Čečková
Studijní program:	Specializace v pedagogice (Bc. učitelství)
Studijní obor:	Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání Historie se zaměřením na vzdělávání
Forma studia:	prezenční
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Veronika Středová, Ph.D.

Hradec Králové 2022

Zadání bakalářské práce

Autor:	Michaela Čečková
Studium:	P19P0364
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání, Historie se zaměřením na vzdělávání
Název bakalářské práce:	Žena nevinná i marnivá: Vnímání ženské sexuality v závěru dlouhého 19. století
Název bakalářské práce AJ:	A Woman Innocent or Vain: Perception of Women's Sexuality in 1890-1914

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tématem bakalářská práce je vnímání ženské sexuality v závěru dlouhého 19. století, které se projevovalo v postupnému uvolňování a detabuizaci sexuálních témat. Objasňuje, jakým způsobem byly ve vymezeném období ve vztahu k ženě vnímány erotika, panenství, prostituce, sexuální život v manželství, nevěra a sexuální výchova dívek. Pramenná základna je tvořena dobovou publicistikou, uměleckou literaturou, teoretickými texty, ikonografickým materiálem, archivními prameny. Cílem bakalářské práce je postihnout příčiny těchto proměn, jejich projevy a způsoby jejich vnímání ve společnosti.

FOUCAULT, Michael, *Dějiny sexuality I. Vůle k vědě*, Praha 1999.

GORDON, Richard, *Podivuhodné dějiny sexu*, Praha 1998.

MORUS, *Světové dějiny sexuality*, Praha 1969.

BEAUVOIR, Simone de, *Druhé pohlaví*, Praha 1966.

GELLNER, František, *Don Juan*, Praha 2006.

GELLNER, František, *Po nás at' přijde potopa*, Praha 2007.

KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří, *Ostrov vyhnanců*, Praha 1922.

KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří, *Sodoma*, Praha 2002.

MAJEROVÁ, Marie, *Panenství*, Praha 1958.

MAJEROVÁ, Marie, *Plané milování*, Praha 1956.

NEUMANN, Stanislav Kostka, *Dějiny lásky V. Lásky novodobá*, Praha 1926.

NEUMANN, Stanislav Kostka, *Dějiny ženy*, Praha 2000.

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Veronika Středová, Ph.D.

Oponent: prof. PhDr. Dana Musilová, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 27.11.2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením doc. PhDr. Veroniky Středové, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové, dne 13.5.2022

Michaela Čečková

Anotace

ČEČKOVÁ, Michaela. *Žena nevinná i marnivá: Vnímání ženské sexuality v závěru dlouhého 19. století*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2022, 63 s. Bakalářská práce.

Tématem bakalářská práce je vnímání ženské sexuality v závěru dlouhého 19. století, které se projevovalo v postupnému uvolňování a detabuizaci sexuálních témat. Objasňuje, jakým způsobem byly ve vymezeném období ve vztahu k ženě vnímány erotika, panenství, prostituce, sexuální život v manželství, nevěra a sexuální výchova dívek. Pramenná základna je tvořena dobovou publicistikou, uměleckou literaturou, teoretickými texty, ikonografickým materiálem, archivními prameny. Cílem bakalářské práce je postihnout příčiny těchto proměn, jejich projevy a způsoby jejich vnímání ve společnosti.

Klíčová slova: ženská sexualita, dlouhé 19. století, detabuizace, erotika, fin de siècle

Annotation

ČEČKOVÁ, Michaela. *A Woman Innocent or Vain: Perception of Women's Sexuality in 1890-1914*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2022, 63 pp. Bachelor Thesis.

This bachelor's thesis is concerned with the perception of women's sexuality in 1890–1914. Such a taboo was gradually coming to light during this period. It sheds light on how virginity, prostitution, sexual life in marriage, eroticism, sexual education or infidelity were, in relation to women, looked upon. The basis for the thesis comprises of contemporary journalism and literature, archival sources, theoretical texts and iconography. It aims to grasp the reason for such changes in society's perception and how they affected society as a whole.

Keywords: Women's Sexuality, 1890–1914, taboo, Eroticism, Fin de Siècle

OBSAH

ÚVOD	1
1 Žena konce dlouhého 19. století.....	4
2 Žena nevinná	15
3 Žena marnivá.....	28
4 Žena toužící, smyslná, krásná.....	38
ZÁVĚR.....	51

ÚVOD

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila téma *Žena nevinná i marnivá: Vnímání ženské sexuality v závěru dlouhého 19. století*. Ženská sexualita v závěru dlouhého 19. století (tedy v letech 1890 až 1914) nebyla prozatím zpracována v žádné shrnující publikaci. I to bylo jedním z důvodů, proč jsem si jako téma bakalářské práce vybrala právě ji. Připadá mi důležité zabývat se tabuizovanými a okrajovými tématy, o nichž se příliš nemluví a nepatří k dominantním tématům historické vědy. Historici zabývající se daným obdobím zkoumají převážně postavení ženy a její role ve společnosti, avšak intimní a soukromé záležitosti příliš nerozkrývají. Přesto se domnívám, že i sexualita by měla být vnímána jako jedno z mnoha důležitých odvětví dějin každodennosti. Zpracování zvoleného tématu mi umožnilo zúročit i poznatky a možnosti studia druhého oboru, tj. českého jazyka a literatury, neboť jsem jako prameny využila vybrané umělecké texty.

Bakalářská práce je tvořena 4 kapitolami (*Žena konce dlouhého 19. století; Žena nevinná; Žena marnivá; Žena toužící, smyslná, krásná*). V první kapitole jsem se pokusila popsat ženu jako součást společnosti: její chování, prezentaci, profesní možnosti, postoje, sny a ambice, jak byla vnímána a jaké byly její role. Myslím si, že je nemožné zkoumat intimní, soukromé a hlubinné problémy bez předchozího zamyšlení se nad tím, jak byla žena oficiálně prezentována společností a tiskem. Následující dvě kapitoly vykreslují dvojí extrémní pojetí ženy a její sexuality. První z nich se zabývá *ženou nevinnou*, tedy mladou dívkou – pannou – a následně i dospělou ženou, manželkou a matkou. Třetí kapitola naopak popisuje *ženu marnivou* reprezentující nevěstky a prostitutky. V poslední kapitole se tyto dva extrémy střetávají a vytvářejí obraz ženské sexuality dané doby. Kapitola vypovídá o jejich sexuálních zkušenostech a možnostech, orgasmu, smyslnosti a erotice. Hlavním spojovacím motivem poslední kapitoly je ženské tělo a její touha.

Při psaní bakalářské práce jsem vycházela z teorií a závěrů, k nimž ve svých výzkumech dospěli čeští a zahraniční historikové a sociologové. Autorkami takových prací jsou často právě ženy. Stěžejními publikacemi pro mou práci, které se zabývají sexualitou zkoumaného období, se stala díla historiček Dagmar Mocné a Hany Bednařikové¹, které se zabývaly secesí, erotikou a ženou v kultuře. Dále jsem čerpala informace od autorek píšících o emancipaci a postavení ženy ve společnosti, Marie Bahenské, Libuše Heczkové

¹ viz jejich příspěvky v publikaci: V. PETRBOK (ed.), *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, Praha 1999.

a Dany Musilové, popisujících převážně profesní možnosti a postupnou emancipaci žen.² Poslední významnou historičkou je Milena Lenderová se svou prací *Chytila patrola, aneb, Prostituce za Rakouska i republiky*³, kde se věnuje životním podmínkám nevěstek a prostituci celkově. Stejným tématem se zabývá i Radim Kopáč v publikaci *Nevěstince a nevěstky*⁴. Všichni tito autoři podpořili mé domněnky a teze, které jsem si během práce s prameny vytvářela. Historička Fern Riddell v knize *Sex za časů královny Viktorie*⁵ pro změnu bourá zažitá tabu o viktoriánské sexualitě, která je pro zkoumané období klíčová. K sociologům a sexuologům, jejichž odborné názory ve své práci využívám, patří například Martin Chadima, Martin Fafejta nebo James Petersen.

Dalším východiskem mé bakalářské práce se staly texty filozofické povahy. Za stěžejní filozofku považuji Simone de Beauvoir, která byla jednou z hlavních představitelk francouzského existencialismu. Její dílo *Druhé pohlaví* detailně popisuje sexuální zasvěcení, manželství, postavení ženy a dějiny ženy napříč staletími. Její stanoviska napomáhají k lepšímu pochopení zkoumané problematiky.⁶ Italský filozof Julius Evola, jehož teze ohledně sexuality jsou obsaženy v díle *Metafyzika sexu*⁷, pro změnu nutí k zamyšlení, zda zkoumané období mohlo nést známky transcendentálního sexu a díky tomu mít důležitější roli, než mu byla ve zkoumaném období přisuzována. Posledním z filozofů, jehož teorie jsem ve své práci využila, je pak Michel Foucault a jeho významná práce *Vůle k vědění*⁸, ve které zkoumá fenomén sexuality z všeobecného hlediska a mimo jiné se zamýšlí nad problematikou sexuality 19. století.

Pramennou základnu práce tvoří dobový tisk, ale i umělecká literatura a ikonografický materiál. Pracovala jsem s periodiky *Ženské listy* a *Lada*, ze kterých jsem čerpala informace pro první kapitulu pojednávající o postavení a emancipaci žen. Za zcela zásadní považuji články v tisku, které historiky a badatele seznamují s dobovým vnímáním žen. Rozsáhla sociologicko-historická práce *Dějiny ženy*⁹ S. K. Neumanna odpovídá na

² Marie BAHENSKÁ – Libuše HECZKOVÁ, Dana, MUSILOVÁ, *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, Praha 2010.

Marie BAHENSKÁ – Libuše HECZKOVÁ, Dana, MUSILOVÁ, *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná. O ženské práci*, Hradec Králové 2017.

³ Milena LENDEROVÁ, *Chytila patrola, aneb, Prostituce za Rakouska i republiky*, Praha 2002.

⁴ Radim KOPÁČ – Josef SCHWARZ, *Nevěstince a nevěstky: obrázky z erotického života Pražanů*, Praha 2013.

⁵ Fern RIDDELL, *Sex za časů královny Viktorie: slasti a strasti 19. století*, Praha 2019.

⁶ Simone de Beauvoir, *Druhé pohlaví*, Praha 1996.

⁷ Julius EVOLA, *Metafyzika sexu*, Praha 2009.

⁸ Michel FOUCAULT, *Dějiny sexuality I: Vůle k vědění*, Praha 1999.

⁹ S. K. NEUMANN, *Dějiny ženy. Populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly*, Praha 1999.

řadu otázek týkajících se jak rolí žen, tak intimnějších témat jako *prostituce*, *pokrytecká morálka* nebo *manželství* konce 19. století. Získané poznatky z odborné literatury jsou komparovány s poznatky z rozborů literárních děl. Cílem této komparace bylo ověřit tvrzení odborníků na dobovém umění a doložit důkazy, které jejich teze potvrzují. Velká část citací z uměleckých textů pochází především od anarchistických buřičů S. K. Neumanna, Františka Gellnera, Fráni Šrámka a Josefa Svatopluka Machara. Kromě nich se v práci nacházejí i ukázky z děl Marie Majerové, Jiřího Karáska ze Lvovic a Arnošta Procházky. Práce dokonce zmiňuje i provokativní díla jako *Venuše v kožichu* od Sacher-Masocha nebo *120 dnů Sodomy* od markýze de Sade.

Cílem bakalářské práce je na základě analýzy krásné literatury, dobového tisku a ikonografických materiálů a s využitím poznatků odborné literatury charakterizovat sexualitu ženy konce dlouhého 19. století a její dobové vnímání. Hlavním předmětem výzkumu jsou pak tehdy tabuizovaná témata jako *pohlavní zasvěcení*, *sex*, *touha*, *orgasmus*, *smyslnost*, *nakládání s vlastním tělem*, *sexuální výchova*, *nevěra*, *pohled na panenství* a *erotika*. Dalším z cílů je postihnout příčiny změn chápání sexuality.

Základním metodologickým postupem byla analýza interpretace dobového tisku a uměleckých textů. Získané poznatky jsem podrobila komparaci a na základě jejích výsledků jsem vyvrátila nebo potvrdila dřívější hypotézy.

1. ŽENA KONCE DLOUHÉHO 19. STOLETÍ

Ke správnému pochopení vnímání ženské sexuality v závěru dlouhého 19. století je třeba ujasnit si, jakým způsobem je definována sexualita. Definice sexuality se u odborníků liší. Například podle Lenky Kamanové se sexualitou rozumí „*Souhrn projevů lidského chování a citění vyplývající z tělesných a psychických rozdílů mezi pohlavími, zahrnuje rozdíly anatomické, hormonální, reprodukční i rozdílné sociální role získané učením, též fyziologické uspokojení a psychická slast spojená se sexuálními aktivitami sblížení, vzrušení, spojení, (...)*“.¹⁰ Její definice obsahuje jak fyzické, tak psychické aspekty sexuality, v čemž jí ovšem oponují jiní autoři. Za příklad mějme Kláru Brožovičovou, podle které je sexualita pouze „*osvojenou sociální rolí*“¹¹. Někteří odborníci se přiklánějí ke kompromisu mezi těmito dvěma stanovisky: kupříkladu Martin Fafejta nevyvrací pudovost sexuality, ale dodává, že sexualita vždy byla a bude určována působením okolí a společnosti.¹² Není překvapením, že se objevují i komplexnější názory, které lze chápat jako určitou filozofii. Mezi výrazné postavy zabývající se sexualitou patřil i italský filozof Julius Evola. Ten zdůrazňoval, že sex nabízí dvě podoby: může být buď fyzický (reprodukční) nebo duchovní (esoterně-transformační).¹³

Nejvýraznějším rozdílem mezi sociálními a filozofickými definicemi sexuality je psychická složka sexu, která se v sociologických tvrzeních příliš nevyskytuje. V definicích Kamanové, Fafejty a Brožovičové dochází k prolínání fyzických rovin sexuality, ale již není zvažována rovina transformační, jako je tomu u Evoly, který věřil, že sex je schopen sloužit k duchovní transformaci a bytostné proměně osobnosti.¹⁴ Naopak pro sociology je sexualita zejména sociálním konstruktem, který je ovlivněn společností, tedy striktním dodržováním předem nastavených pravidel.¹⁵

Přikláním se k názoru, že ač se skutečně jedná o sociální roli, kterou se lidé učí od útlého věku, zahrnuje pojem sexualita mnohem více. Mým původním záměrem bylo nepřipouštět duchovní rovinu sexu, jelikož většina odborníků tvrdí, že 19. století žádné známky duchovního sexu nést nemohlo, avšak během studia krásných textů jsem se

¹⁰ Lenka KAMANOVÁ, *Matky jako aktéři rodinné sexuální kultury*, s. 68.

¹¹ Klára BROŽOVIČOVÁ, *Žena v tradiční kultuře: Učební materiály*, s. 20.

¹² Martin FAFEJTA, *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*, s. 8.

¹³ Julius EVOLA, *Metafyzika sexu*, s. 12.

¹⁴ *Tamtéž*, s. 12.

¹⁵ K. BROŽOVIČOVÁ, *Žena...*, s. 20.

mnohokrát setkala se symboly odkazujícími k *psyché*, *duchovnu* a *transformaci* zapříčiněné sexuální zkušeností. Nemůžeme tedy opomenout ani esoterně-transformační rovinu sexu.

Domnívám se, že nejdříve je třeba se zamyslet nad tím, zda je třeba, abychom se jako historici sexualitou zabývali, a pokud ano, abychom si položili otázku, proč tomu tak je. Michel Foucault ve svém díle *Vůle k věděni* poznamenal: „*I sex se zapisuje do budoucnosti*“.¹⁶ Již ale neodpověděl na otázku, jakým způsobem. Odborný názor, zda je sexualita důležitá, bývá úzce spjat s její definicí. Martin Fafejta na její zkoumání klade velký důraz. Tvrdí, že každá doba obsahuje specifické nazírání na sexualitu, lásku, pohlavní styk, orgasmus a sex, a i díky tomu může být definováno, jak společnost žila.¹⁷ Zastává také názor, že sexualita se odráží ve všem, co člověk vytváří: v umění, vědě i obchodě. Její potlačení by znamenalo umlčet jednu ze stránek naší osobnosti, a to by mohlo vést až k psychickým problémům.¹⁸ Do opozice bychom měli postavit Vladimíra Macuru, který zdůrazňuje, že tabu dává sexualitě určité kouzlo, a tím jí přidává na významu. Kdyby nebyla zahalena tajemnem, stala by se bezvýznamnou.¹⁹

Jako přeexponovaný postoj k výzkumu sexuality v dějinách vnímám stanovisko Jamese Petersena: „*Dějiny ve skutečnosti píše sex, píše je ženy v dlouhých červených šatech ze sametu i ty v modrých děrovaných punčochách.*“²⁰ Považuji ho za přehnaný z toho důvodu, že kdyby byl sex hlavním hybatelem dějin, nedocházelo by k bezpohlavnímu vnímání člověka²¹ a snaha sexualitu potlačit a ututlat by byla nemožná. Vycházejme z toho, že sexualita hraje určitou roli v životě jedinců, ať už po fyzické stránce (touha, orgasmus, pud) nebo sociální (mateřství, tlak společnosti, povinnost) či duchovní (transformace, psyché), avšak není nejdůležitější. Její nenahraditelný přínos spočívá v podepisování se na kulturních památkách dané společnosti a může posloužit jako poměrně významný fragment v dějinách každodennosti.²²

¹⁶ Michel FOUCAULT, *Dějiny sexuality: Vůle k věděni*, s. 12.

¹⁷ M. FAFEJTA, *Úvod...*, s. 18.

¹⁸ *Tamtéž*, s. 121–124.

¹⁹ Vladimír MACURA, *Sex a tabu*, in: *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, s. 8.

²⁰ James R. PETERSEN, *Století sexu*, s. 16.

²¹ S. K. NEUMANN, *Dějiny ženy*, s. 868.

²² Foucault také upozorňuje na dva zajímavé pojmy: *ars erotica* a *scientia sexualis*. Rozdíl mezi nimi je patrný, *ars erotica* (tzv. erotické umění) je typické pro civilizace jako starověký Řím, arabské země či Japonsko. Lidé v těchto zemích se učí/učili „umění lásky“ a sexualitu obecně vnímali jako přirozenou věc, u které není třeba cenzury. Zato *scientia sexualis* (tzv. věda o sexualitě) je pro změnu typická pro Evropany. Charakterizovat ji lze jako doznání a postupy, jak o sexu mluvit. Kulturní památky na základě těchto rozdílných postojů jsou odlišné. M. FOUCAULT, *Vůle...*, s. 69.

Ženská a mužská sexualita se v lecčem liší, například francouzská teoretička Simone de Beauvoir velmi výstižně vysvětlila rozdíly mezi mužským a ženským světem, a přesto upozornila, že *pohlaví* je pouze situace, kdy jsme všichni prvně lidskými bytostmi, a až potom se rozdělujeme na muže nebo ženy.²³ Zajímavé na tom všem je, že „žena musí zdůraznit, že je žena“²⁴ a že je definována vztahem k muži, tedy je „tím druhým“.²⁵ Simone de Beauvoir tuto společenskou konstrukci kritizovala a napříč svým esejem *Druhé pohlaví* (1944) doložila řadu příkladů z nejrůznějších oblastí, proč mají ženy nárok na stejná práva jako muži.²⁶

Pro co nejpřesvědčivější obraz ženské sexuality ve zkoumaném období mi přijde důležité, aby se postupovalo od povrchových, hmatatelných věcí a charakteristik, jako je postavení ženy ve společnosti, pracovní možnosti, veřejné chování a projevy. Poté se může plynule přejít k hlubinným a skrytým tématům dané doby, mezi něž sexualita rozhodně patří.

Za charakteristický znak přelomu 19. a 20. století bych označila stav, kdy společnost vnímá určitou změnu, ale není si ještě vědoma toho, o jakou změnu jde. Mnozí tušili, že žena „svádí společenský boj“ a společně s muži buduje nové společenské konstrukty.²⁷ Přirozeně k jejich vzniku nedošlo ze dne na den, stále docházelo ke střetům rozdílných názorů i mezi samotnými ženami.

Na jedné straně sledujeme vítaný a běžný pohled, kdy hlavním úkolem žen bylo porodit a vychovat zdravé děti, stejně jako pečovat o domácnost: „*I my, české hospodyňky, plníme svoje povinnosti pečlivě! Pak prospějeme i svému národu. Kdyby každý člověk svým povinnostem dostál, bylo by blaze na zemi. Proto poznejmež a konejmež věrně své povinnosti.*“²⁸ Na druhé straně stálo přesvědčení, že se se společností děje určitá změna, že vzniká nová společnost a ženy získávají jiné postavení. Avšak konkrétnější příklady neuvádí ani dobový tisk: „*Naše doba jest bez odporu opět jednou z oněch významných a přechodných bodů (...). Vždycky bývala žena průkopnicí, mučednicí, hrdinkou, pracovnící a věrnou družkou muže v bojích společenských za poklady jim oběma drahé, tak*

²³ Simone de BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, s. 9.

²⁴ *Tamtéž*, s. 9.

²⁵ *Tamtéž*, s. 10.

²⁶ Dana MUSILOVÁ, *Na okraj jedné návštěvy*, s. 30.

²⁷ Vlasta, *Ženy a doby*, in: Lada, sv. 1907, č. 4, s. 39.

²⁸ Markéta LIBOMÍRSKÁ, *Povinnost*, in: Lada, sv. 1902, č. 23, s. 269.

*i nyní vidíme ženské pokolení v plném zápasu společenském s muži budovati nové základy společenské. V plném, a lze říci i rovnocenném.*²⁹

Citované pasáže ilustrují dva střetávající se postoje daného období: jedna strana žen stále toužila po roli manželky a matky podřízené muži, v roli „hospodyňky“. Naplňovala zažité postoje a role a přesvědčovala své okolí o důležitosti žen v domácnosti. Na druhé straně stály ženy, které změny vítaly a bojovaly za ně.

Na přelomu 19. a 20. století se začalo více mluvit o rovnosti muže a ženy, takové názory se projevovaly i v soudobé umělecké tvorbě. Například Marie Majerová ve svých povídkách opakovaně odkazovala na sílu žen, a dokonce ji konfrontovala se silou mužskou (nikoliv fyzickou, spíše mentální a psychickou). V *Nekající Magdaleně* (1911) ústy Jaroslavy vyzdvihuje výjimečnost a odhodlání, se kterými ženy na veřejnosti vystupovaly: „*Dnes je tolik výjimečných žen, že se s radostí přiznávám k průměru.*“³⁰ Muže dokonce v povídce *Změna* (1911) nechá pronést směrem k ženě uznání, že se bez něj obejde a že se o sebe dokáže postarat sama: „*Nikoho nepotřebuješ. Já však potřebuji tebe. Jsem slaboch, a ty jsi silná.*“³¹ V tisku se pak čím dál tím častěji objevovaly výroky o nutnosti ženy emancipovat. Tento čin měl být jedním ze základních pilířů, na kterém bylo možno vystavět novou, pokrokem formovanou, společnost: „*Ženy jsou takové, jak si je od nepaměti vychovali mužové, totiž společnost, ve které oni vévodí a rozhodují. Jsou takové, jakými mužové je chtějí mít! (...) Výchova žen k cílům vítězným, v duchu doby, ve znamení vědy, v záři osvěty a ve stopách pokroku, jimž lidstvo se bere ku předu, toť předním požadavkem rozvoje lidstva a kultury novodobé.*“³²

Je nutné pozastavit se nad slovy „*vychovali mužové, totiž společnost*“ a „*výchova v duchu doby*“. Simone de Beauvoir se zamýšlela nad tím, proč ke zlomu v postavení žen došlo právě v 19. století. Tvrdila, že hlavním hybatelem a důvodem ke změně byla průmyslová revoluce. Změnila všechno, změnila i ženu. Žena 19. století pracovala ve fabrice, stala se pracovní konkurencí nejen ostatním ženám, ale také mužům. Rozdíl mezi nimi spočíval v tom, že žena pracovala za menší mzdu. Sítil feminismus, sílili tedy

²⁹ Vlasta, *Ženy a doby*, in: Lada, sv. 1907, č. 4, s. 39.

³⁰ Marie MAJEROVÁ, *Nekající Magdalena*, in: Plané milování, s. 157.

³¹ M. MAJEROVÁ, *Změna*, in: Plané milování, s. 42.

³² Albína, *Rovnocennost žen a mužů*, in: Lada, sv. 1910, č. 2, s. 14.

i jeho odpůrci.³³ Pro boj za rovná práva v profesní rovině se vžilo heslo „*rovnost s rozdílností*“.³⁴

Devatenácté století přineslo malé množství výrazných změn, co se vzdělávání a kariéry žen týká. Tento emancipační proces byl pozvolný a rozhodně se nedá hovořit o tom, že by byl ve zkoumaném období naplněn, avšak k několika zásadním změnám skutečně došlo. Začalo to diskusí mezi muži ohledně ženské otázky, a to z toho důvodu, že se spojovala témata národnostní, sociální a emancipační. Výraznou podporu ženské otázky projevovali muži jako Vojta Náprstek, Tomáš Garrigue Masaryk, Emanuel Rádl nebo Vilém Gabler.³⁵ V 70. a 80. letech 19. století se objevila řada „*svobodných*“ žen (bez manžela či partnera), které se začaly angažovat ve veřejném prostoru nebo v práci. Nejtypičtějším polem působnosti byly dobročinné akce.³⁶ Samozřejmě je nemožno opomenout, že ženy v domácnosti pracovaly od nepaměti. Vyráběly předměty potřebné k chodu domácnosti, například obdělávaly pole, udržovaly zahradu a pěstovaly různé plodiny.³⁷ Rozdíl mezi přelomem 19. a 20. století a těch předchozích je spatřován v tom, že se žena začala angažovat na akademické půdě.³⁸

Ženám tedy bylo ve zkoumaném období dovoleno studovat a rozvíjet kariéru, avšak nelze si ji představit jako možnost vykonávat jakoukoli profesi. Nabídka, kde se ženy mohly uplatnit a kde byly přijímány, byla velmi omezená. V prvním desetiletí 20. století bylo ženám umožněno složit maturitní zkoušku a vybrat si, na jaké vysoké nebo vyšší odborné škole chtěly pokračovat. Studium se samozřejmě netýkalo většiny žen. Často mezi nimi ale byly čtenářky *Ženských listů*, ve kterých se řešily otázky jako emancipace, věda, zdraví a kultura, proto předpokládejme, že čtenářkami byly ženy z vyšší společnosti, tedy vzdělané a zaopatřené. Buď si mohly vybrat filozofickou nebo lékařskou fakultu (což autorka článku v *Ženských listech* nedoporučovala pro nesnadnost oboru), nebo své středoškolské vzdělávání zaměřovaly na konkrétní obor. Měly možnost vystudovat obchodní akademii a stát se stenografkami, pokladními, knihvedoucími nebo třeba obchodními jednatelkami. Pokud by se rozhodly pro měšťanskou školu, uplatnily by se

³³ S. de BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, s. 17.

³⁴ Heslo „*rovnost s rozdílností*“ bylo poprvé použito během boje proti rasismu v Americe v 17. století. S. de BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, s. 17.

³⁵ Marie BAHENSKÁ – Libuše HECZKOVÁ – Dana MUSILOVÁ, *Ženy na stráž*, s. 10.

³⁶ *Tamtéž*, s. 12.

³⁷ Marie BAHENSKÁ – Libuše HECZKOVÁ – Dana MUSILOVÁ, *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná*, s. 257.

³⁸ M. BAHENSKÁ – L. HECZKOVÁ – D. MUSILOVÁ, *Ženy...*, s. 15.

jako úřednice různého typu (poštovní, telegrafní, železniční, c.k. státní). Další možností byl *Státní učitelský ústav*. Nejvíce absolventek měl v literárním oboru, proto byly dívky postupem času nabádány ke studiu řeči, jazyků a industriálních oborů. Měly možnost se stát i vychovatelkami či guvernankami. Cestu neměly zavřenou ani jako průmyslové inspektorky, policejní asistentky a sekretářky.³⁹ Za vrchol ženského profesního snažení ve zkoumaném období můžeme považovat úspěch Boženy Vikové-Kunětické, která byla roku 1912 jako první žena zvolena do českého zemského sněmu.⁴⁰

Rady, jak by se dívka mohla uplatnit, se střetávaly s dlouhou zažitým ideálem mateřství. V roce 1902 se v *Ladě* psalo: „*Jedno z nejdůležitějších zaměstnání každé matky má být vychovávání dětí, tj. příštích občanů a občanek našich: neboť dobře vychovaný člověk vykonává všechny svoje povinnosti svědomitě, i jest osobou velmi užitečnou pro druhé, mnohdy i pýchou a ozdobou rodiny.*“⁴¹ Dívky byly vychovávány v přesvědčení, že je ve výchově dětí nikdo nezastane a namísto hledání uplatnění na profesní úrovni by raději měly svědomitě vykonávat roli mateřskou. V roce 1913 ženy volaly: „*Minula doba, kdy mohly naše dívky v piplavých pracích klášterních škol a institutů připravovati se pro klidnou domácnost a manželství. Dnes nedá se oddisputovati, že žena je velmi účastna na výrobě, v obchodu, v zemědělství aj. a mnohý muž, který bojuje proti výdělečné práci žen v theorii, rád přijímá domácnosti od ženy, sestry, matky, výtěžek jejich práce na ukojení životních potřeb.*“⁴² Již se nedalo zapřít, že žena se (stejně jako muž) podílela na vydělávání peněz, a proto by si zasloužila, aby k ní bylo přistupováno podobně.

Je možné položit si otázku, proč zmiňuji profese a postavení ženy této doby. Domnívám se, že je nemožné zkoumat ženskou sexualitu, když nevíme, s jakými *démony* a *překážkami* ženy momentálně bojovaly. Vzdělávání, výchova, rovnost platů a profesní možnosti totiž byly hlavními otázkami emancipace této doby. Sexualita mezi nimi rozhodně nebyla. Za hlavní představitelku tohoto proudu vnímám Elišku Krásnohorskou. Byla jednou z prvních přispěvatelk do *Ženských listů* a jiných dobových ženských periodik, zasloužila se o přístup žen ke vzdělávání. V roce 1890 se jí podařilo otevřít první dívčí gymnázium nesoucí název *Minerva*.⁴³

³⁹ *Ženské listy*, sv. XLI, č. 8, 1913, s. 5–8.

⁴⁰ Pavla VOŠAHLÍKOVÁ – Jiří MARTÍNEK a kol., *Cesty k samostatnosti*, s. 11.

⁴¹ Markéta LIBOMÍRSKÁ, *Volné myšlenky o výchování dětí*, in: *Lada*, sv. 1902, č. 8, s. 88.

⁴² F.L. MORAVEC, *Státní péče o ženské vzdělání*, in: *Ženské listy*, č. 10, 1913, příloha *Práce*, s. 1.

⁴³ Libuše HECZKOVÁ, *Čtení o Elišce Krásnohorské*, s. 11.

Podle sociologických definic sexualita není určena pouze dobou, ve které člověk žije. Je determinována i okolím, které formuje jak sociální role, tak postoje a názory jedince již od jeho útlého věku.⁴⁴ Ani ženy na přelomu století nebyly výjimkou a k velmi výrazným prvkům ovlivňujícím tuto dobu patřili prarodiče žijící ve viktoriánské době.

Podle Foucaulta řešilo 19. století tři sexuální témata: hysterickou ženu, masturbující dítě a perverzního dospělého.⁴⁵ Zároveň dodával, že až do 18. století nebyl sex vnímán skrz rozum, až poté se stal racionálním a stát ho začal využívat jak v politice, tak v ekonomice.⁴⁶ Sexualita viktoriánské doby dodnes spoustu lidí určitým způsobem fascinuje. Dokládá to zvýšený zájem laické veřejnosti a řada popularizačních článků, které se snaží zjednodušenou formou popsat, jak sexuální život lidí v 19. století vypadal.⁴⁷ Většinu laiků pak napadnou termíny jako *upejpavost*, *zdrženlivost*, *puritánství*, protože přesně tak se viktoriánská doba zobrazuje např. v kinematografii. V této souvislosti lze uvést snímky jako *Jana Eyrová*, *Emma* nebo *Jarmark marnosti*. Jednou z příčin, proč se o sexualitě viktoriánské doby tak mluví, může být i fakt, že byla (a je) zahalena tajemstvím.

Martin Fafejta ve své práci zmiňuje, že napříč celým 19. stoletím panoval mezi lidmi názor o zbytečnosti a bezvýznamnosti sexu. Nikoliv ve smyslu plození dětí, ale v ohledu investování energie. Lidé díky průmyslové revoluci dostali spoustu nových možností. Pracovali efektivněji, majetnější vrstvy mohly vycestovat dál a rychleji, a dokonce začaly poznávat něco, čemu se říká „volný čas“.⁴⁸ Je nemožno se domnívat, že by volný čas sehrával významnější roli v životě dělníků, ti se převážně snažili bojovat za právo se vzdělávat.⁴⁹ Avšak majetnější vrstvy měly možnost dělit svůj den na pracovní část a volnočasovou část. Sex pak nebyl aktivitou, která by je příliš zajímala, přece jen byl stále ještě tabuizován. Tvůrcem skrývání sexuality nebyl pouze stát: celá společnost se postarala o to, aby se o sexu nemluvalo. Mějme na paměti, že v tom je velký rozdíl: o sexu se nemluvalo, přesto však sehrával důležitou a nezastupitelnou roli v lidských životech.⁵⁰ Důvodem zapojení státu do diskuse o sexualitě byly především onanismus a dětská

⁴⁴ M. FAFEJTA, *Úvod...*, s. 8.

⁴⁵ M. FOUCAULT, *Dějiny...*, s. 123.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 30–32.

⁴⁷ Stačí si do internetového vyhledavače zadat „sex ve viktoriánské době“ a zobrazí se nám řada článků na portálech jako Kafe.cz nebo Dotyk.cz. Záměrně zmiňuji tyto nehistorické a nekorektní portály, které často nevychází z žádného zdroje (chybí citace). Přesto však vydávají své domněnky za pravdu a v okruhu laické veřejnosti tak dochází k dezinformaci.

⁴⁸ Petr ŠABAKA, *Proměna chápání volného času v historické perspektivě*, s. 37–38.

⁴⁹ *Tamtéž*, s. 38.

⁵⁰ M. FAFEJTA, *Úvod...*, s. 101–102.

sexualita.⁵¹ Jakmile stát začal mluvit do intimní věci, jakou sex bezpochyby je, již nepřestal. Psycholožka Donny Haeaway ve své studii tvrdí, že sexualita 19. století by se dala označit jako tzv. „*spermatická ekonomie*“.⁵² To znamená, že sex byl tolerován jen pro plození dětí a ostatní důvody k němu byly nečisté a nepřipustné.

Někteří badatelé zkoumající viktoriánskou sexualitu namítají, že ač se může zdát, že byl sex upozaděn, není tomu tak. Domnívají se, že sexualita naopak kvetla, jen se to nedělo před zraky veřejnosti, ale v soukromí.⁵³ Utajování intimních věcí přece neznamená, že se v lidských životech neobjevovaly. Historička Fern Riddell dokonce ve své práci *Sex za časů královny Viktorie* předkládá důkazy z dobových dokumentů, časopisů a knih o tom, že viktoriánská sexualita byla pravým opakem toho, co si myslíme. Hned v úvodu zdůrazňuje, že historie občas hledá extrémní případy, které byly v dané době ojedinělé, a zpětně je vydává za vzorce běžného stylu. Upozorňuje, že člověka spíše zaujme „*frigidní pár než sousedé, kteří vedli spořádaný život plný zdravé sexuality*“.⁵⁴ Je důležité si uvědomit, že v „*puritánské a upejpavé době*“, jak je viktoriánská doba označována, vycházela řada příruček o tom, jak může žena dosáhnout orgasmu,⁵⁵ ve kterých bylo zdůrazňováno, že k početí dítěte je důležitý orgasmus obou z páru a bez orgasmu je jejich snažení k ničemu.⁵⁶ Netřeba dodávat, že je toto tvrzení nepravdivé, ale o dané době leccos vypovídá: bourá přesvědčení, že sex 19. století byl pro ženu pouze nepříjemný.

Na druhou stranu si musíme uvědomit, že ač páry vedly sexuální život, ať už ve větší či menší míře, neznamená to, že o něm mluvily se svými dětmi a vnoučaty. Sexuální výchova (kromě té propagandistické kvůli dětské onanii) byla na tristní úrovni a spousta žen byla odkázána na své muže, milence nebo sama sebe.⁵⁷

Za milník změn, co se veřejné diskuze a prezentace sexu týká, osobně považuji dobu fin de siècle. Jedná se o francouzské označení přelomu 19. a 20. století, které je typické například uvolněnou morálkou, mystikou, pařížskými kabarety, vykladači tarotu, volnou láskou a absintem. Fenomén fin de siècle ovlivnil i naše básníky navázané na francouzské kruhy a není tedy překvapením, že se i do českých veršů a slok dostaly sex, erotika a ženská

⁵¹ Na chlapeckých kolejkách se za dob osvícenství tato „nevhodná činnost“ rozšířila a musela se potlačit. Bylo třeba zacílit na sexuální výchovu, osvětu a propagandu.

M. FOUCAULT, *Dějiny...*, s. 123.

⁵² M. FAFEJTA, *Úvod ...*, s. 110.

⁵³ MORUS, *Světové dějiny sexuality*, s. 203.

⁵⁴ Fern RIDDELL, *Sex za časů královny Viktorie*, s.15–16.

⁵⁵ *Tamtéž*, s. 17.

⁵⁶ *Tamtéž*, s. 129–134.

⁵⁷ M. FOUCAULT, *Dějiny...*, s. 123.

krása. Toto období postavilo do popředí ženu rafinovanou: s malými a nevýraznými ňadry a chlapeckým pozadím, ženu sportovní a vyspělou okolo třiceti až čtyřiceti let.⁵⁸ Umělci a básníci přesto dávali přednost „*tvárné dospělosti*“⁵⁹, pod kterou si můžeme představit mladou nevinou dívku (viz *Obrázek 1*). Naopak nevěstka a prostitutka byla nejčastěji vyobrazovaná jako žena s mohutnou postavou a velkým poprsím, širokými boky a stehny (viz *Obrázek 2*). Přesně tak, jak ji popsal například francouzský spisovatel Émile Zola ve své *Naně* (1880):⁶⁰ „*Nana byla nahá. Klidně si troufala být nahá, jista všemohoucností svého těla. Halil ji toliko prostý závoj: pod jeho lehoučkou tkaninou se rýsovala oblá ramena, amazonská hrud', růžové hroty ňader trčely vzhůru pevné a napjaté jako kopí: bylo vidět široké kyčle, jak se rozkošnický pohupují, stehna tlusté blondýnky, celé to pěnové bělostné tělo. Venuše zrozená z mořské vlny, oděná toliko závojem svých vlasů.*“⁶¹

Obrázek 1: *Misia Natanson at the Piano*, Henri de Toulouse-Lautrec, 1897⁶²

Obrázek 2: *Salón v Rue des Moulins*, Henri de Toulouse-Lautrec, 1894⁶³

S. K. Neumann ve své rozsáhlé práci o dějinách ženy označuje 19. století, obzvláště pak jeho druhou polovinu, jako dobu „*pokrytecké morálky*“. Upozorňoval na přetvářku a faleš, za které obvinil buržoazii, a definoval ji jako dobu „*slušnou*“, kdy člověk musel být až bezpohlavní, aby vyhovoval společenským měřítkům.⁶⁴ O to krásnější jsou pak verše, které na počest ženy zařadil do své básnické sbírce (*Kniha erotiky*, 1895–1914):

„*Jen hlavu vzhůru, milenko, zítřek patří kráse,*

⁵⁸ S. K. NEUMANN, *Dějiny ...*, s. 876–877.

⁵⁹ *Tamtéž*, s. 876.

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 875.

⁶¹ Émile ZOLA, *Nana*, s. 29.

⁶² Julia FREY, *Henri de Toulouse-Lautrec*, s. 229.

⁶³ *Tamtéž*, s. 322.

⁶⁴ S. K. NEUMANN, *Dějiny ...*, s. 867–868.

*jež narodí se ze světla čistých lásky gest,
po jarní bouři celý kraj zahýří se v jase
a květů měkkou záplavou zbělí písek cest.* ⁶⁵

Nejen v této básni si můžeme všimnout změn, které společnost pociťovala. S. K. Neumann zdůraznil, že pro ženu nastanou lepší časy. Ještě více to můžeme vidět ve verši: „*a zatím, co duše má by vzdychla: MILENKO! rty moje by šeptaly: SESTRO.*“⁶⁶ Nemůžeme si být ale stoprocentně jistí, zda „*sestrou*“ odkazoval na marxistickou ideologii nebo na rovnost žen. Po prostudování jeho historicko-sociologické studie o dějinách ženy se domnívám, že ve vzestup a emancipaci žen vkládal svou důvěru. Na konci knihy odkazoval na lepší zítřky: chtěl „*osvobodit*“ lásku, a proto musel „*osvobodit*“ i ženu. Přál si, aby snubní svazek byl „*uměleckým milostným dilem dvou rovnoprávných osobností.*“⁶⁷

Jestliže S. K. Neumann snil a básnil o emancipované ženě, tak Arnošt Procházka, dekadentní básník, ve svém *Prostibolu duše* (1895) opakovaně upozorňoval na pokles morálky, kterou fin de siècle bezpochyby přinesl. Ženám v úryvku vytkl jejich nestoudnost a nedostatečnou cudnost, která bývala poskvrněna ještě před svatbou:

*„svatební lože cudných nevěst kal hanobí,
oltáře lesbické lásky halí se v oblaky kadidla,
spasmodické křeče zmitají obnaženými údy nestoudných žen.*“⁶⁸

Dalším typickým znakem této doby byla volná láska, tedy vztah dvou partnerů, kteří po sobě nevyžadují maximální tělesnou věrnost v podobě sexu s jedním partnerem, ale očekávají od sebe pouze loajalitu a lásku.

Od konce 19. století předmanželský sex nebyl tabu a něco nečistého, pouze nevhodného. Volná láska byla typická zejména pro mladé studenty, kteří po dokončení studií a nástupu do vážené práce volnou lásku zavrhli. Odhodili tak masku bohémství a ženy vyznávající volnou lásku ztratili.⁶⁹

Nebylo výjimkou, když si čtenář na počátku 20. století v literatuře přečetl: „*Jako mi profesori filologie zhmusili klasické básníky, tak mi naše literatura disgustovala lásku.*

⁶⁵ Stanislav Kostka NEUMANN, *Jen hlavu vzhůru*, in: *Knihy erotiky*, s. 64.

⁶⁶ Stanislav Kostka NEUMANN, *Z neznáma tě volám*, in: *Apostrofy hrdé a vášnivé*, s. 26.

⁶⁷ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 1031.

⁶⁸ Arnošt PROCHÁZKA, *Prostibolo duše*, in: *Prostibolo duše*, s. 16–17.

⁶⁹ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 897–898.

*O ničem se tak nestydatě nelže jako o lásce v našich sentimentálních povídkách, cituplných novelách, produševnělých dramatech a psychologických románech. (...) Takové ideály vynašla si buržoazie 19. století a její literatura. Bojujte proti nim – a milujte se, přátelé. Ať žije volná láska!*⁷⁰ Pro pokrokovou a moderní ženu takové postoje znamenaly, že bilancovala na miskách velmi citlivých vah. Taková žena bojovala za své právo se vzdělávat a být stejně platově ohodnocena, za uznání rovnosti s mužem, a přitom byla nejedna z nich pokoušena bohémskými básníky a volnou láskou. Bourání tabu a mluvení o intimních věcech se pro toto období stalo vyloženě moderní⁷¹ a pro ženu se stalo výzvou, jak se prezentovat navenek. Na konci století se totiž pokroková a sečtělá žena stala aktivním jedincem. Byla zobrazována jako Salome, Judita, panna Gaia i mocná bohyně.⁷² Umění jí říkalo, ať je krásná, silná, erotická a mocná, rodina a tisk ji pro změnu učily, že má být manželkou a matkou. Měla být poslušnou a nevinnou dívkou, na druhou stranu nemusela učinit příliš, a stala by se marnivou.

⁷⁰ Dagmar MOCNÁ, *Pokleslý secesní erós*, in: *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, s. 227.

⁷¹ *Tamtéž*, s. 227.

⁷² Hana BEDNAŘÍKOVÁ, *O několika souvislostech mezi dekadentní estetikou a erotikou*, in: *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, s. 213.

2. ŽENA NEVINNÁ

První asociace ženy konce 19. století, která většině z nás obvykle vytane na mysl, je mladá pokorná dívka provdávající se za muže, kterého jí s největší pravděpodobností vybrali rodiče, potažmo jen otec – autorita a hlava rodiny. Jejich manželství není naplněno láskou a není uzavřeno z lásky, rozhodně ne na začátku vztahu. Bonusem a důvodem, proč se sňatek uzavírá, může být i dívčí věno. Tuto asociaci nejspíše vyvolává řada pohádek a příběhů, jež si neseme v kolektivní paměti. Ta je formována socializací a předáváním z generace na generaci.⁷³ Myšlenka, že žena stojí po boku muže (ne-li až za ním), se zrodila již v éře starověku a přenesla se do středověku, kdy byla žena plně odkázána na muže v rodině (otce, bratry, manžele, syny), co se zajištění životních potřeb týká. Jejím hlavním úkolem bylo odnepaměti rodit a vychovávat děti, pečovat o domácnost a manžela, popřípadě staré a nemohoucí rodiče.⁷⁴ Ostatně, za nositele veškerého vědění a moudrosti se po dlouhá staletí označovalo *Písmo Boží*, které říká, že „*Muž přece nebyl stvořen pro ženu, ale žena pro muže.*“⁷⁵

Zmíněná asociace není chybná, ba naopak je převážně pravdivá. Nicméně musíme mít na paměti, že níže popisovaná žena je definována klasickými literárními díly vytvořenými intelektuální vrstvou, a proto lze předpokládat, že tato díla vytvoří nejintenzivnější představu o ženě, kolem které se intelektuálové pohybovali. Takové ženy pravděpodobně zaujímaly rozdílnější a emancipovanější postoje než většina žen dané doby, a dá se předpokládat, že se spíše jednalo o ženy a dívky z měšťanské či šlechtické rodiny.⁷⁶ Jiným způsobem vnímala svou sexualitu žena z nižší společenské vrstvy, pro kterou nebylo výjimečné, že pracovala v továrně s muži (během nočních směn a často ve velkém teple), tudíž se před nimi i odhalovala a měla k nim v tomto ohledu intimnější vztah, a jinak dívka vychovávána v měšťanské nebo šlechtické rodině v duchu soudobého puritánství až přetvářky.⁷⁷

Příběh žen ale nezačíná u oltáře a s věnečkem na hlavě. Žena, která se má stát vyhovující manželkou a matkou, se rodí a je formována již od malička, a proto se nabízí, aby žena *konce století* byla popsána tak, jak rostla a dospívala.

⁷³ Jan ASSAMANN, *Kolektivní paměť a kulturní identita*, in: *Paměť a trauma*, s. 50–51.

⁷⁴ S. de BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, s. 28–43.

⁷⁵ Martin CHADIMA, *Dějiny erotiky a sexuality v náboženství*, s. 225.

⁷⁶ Důkazem mohou být díla jako *Paní Bovary*, *Bídníci*, *Skleník*, *Černý Petříček* a další. Na druhé straně pak čtenáři mohli číst díla jako *Magdalena*, kde docházelo k romantizaci prostituce a lehkých holek.

⁷⁷ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 865–867.

Dívky na přelomu 19. a 20. století procházely minimální či spíše žádnou sexuální výchovou. Jestliže zde nějaká sexuální výchova byla, jejím jediným bylo zamezit dětské (hlavně chlapecké) masturbaci⁷⁸ a vlivem *pokrytecké morálky*, na kterou neustále poukazoval například S. K. Neumann, bylo další rozmlouvání o sexu nežádoucí.⁷⁹

Otázkou zůstává, v jak velkém rozsahu je sexuální výchova pro jedince důležitá. Podle Simone de Beauvoir bychom měli pamatovat, že sex je pudem – tedy něčím, co je lidskému tělu přirozené – a je netřeba, aby se mu člověk předem učil nebo se na něj připravoval. Avšak pro dívku, která neví, co se děje s jejím tělem a je nucena se naplno oddat muži, může být tento akt velmi stresující.⁸⁰

Simone de Beauvoir zdůrazňovala, že žena byla vychovávána, aby „očekávala“ svého muže.⁸¹ Muž byl pro ni metou, které měla, dle slov své rodiny, dosáhnout a přizpůsobit se jí. Byla vychovávána jako jedinec pasivní, submisivní, přizpůsobivý a pokorný, zato muž byl stylizován do role tvora aktivního, bojovného, dobývacího a soutěživého.⁸² Domnívám se, že na těchto vzorcích není nic agresivního, je potřeba respektovat, že vycházejí z tradice a rozdělení rolí, které společnost vytvořila stovky let zpátky: žena pečuje o domácnost, muž se stará o obživu. Tyto vzorce chování se propisují i do přístupu, který obě pohlaví k sexu mají: muž dobývá a bere, žena se podvoluje a dává.

Sexuální výchova by měla být dětem vštěpována převážně v rodinném prostředí.⁸³ Dívkám ve zkoumaném období se bohužel o sexu nedostávalo potřebných rad a informací,⁸⁴ což bylo zapříčiněno všeobecným společenským názorem, že sex nebyl něčím, co by stálo za pozornost nebo co by bylo důležité. Sex byl v roce 1913 odborníky vnímán jako nutný prostředek k plození dětí: „*Mateřství je cílem všeho manželského a vůbec sexuálního poměru muže a ženy.*“⁸⁵ Nebylo tedy třeba o něm mluvit, snad jen zmínit, že sex je akt, díky kterému se narodí dítě a ve kterém by se žena měla plně přizpůsobit muži. Doteky a nahota pravděpodobně nepřicházely v úvahu, protože většina manželství

⁷⁸ J. R. PETERSEN, *Století...*, s. 38.

⁷⁹ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 899.

⁸⁰ S. de BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, s. 199–201.

⁸¹ *Tamtéž*, s. 143–144.

⁸² *Tamtéž*, s. 144.

⁸³ L. KAMANOVA, *Matky...*, s. 70.

⁸⁴ Dnešní sexuální výchova je obsažena v konverzaci mezi otcem a matkou, rodičem a dítětem, ve výrazech o sexu a pohlaví, které rodič používá, v dotecích rodičů, jelikož děti vnímají, jak si projevují náklonost a nahotě.

L. KAMANOVA, *Matky...*, s. 70–82.

⁸⁵ A.O., *Ochrana mateřství*, in: *Ženské listy*, č. 1, 1913, s. 15–17.

byla uzavírána z rozumu a pro peníze.⁸⁶ Ve společnosti panovala tzv. *pokrytecká morálka* projevující se přetvářkou a „*bezpohlavností*“ jedinců.⁸⁷ Média byla přeplněna úvahami o manželském svazku: „*Kolik mužů vůbec přemýšlí vážně o celém dosahu a významu manželství? (...) Kolik jich pomyslí, že spojení muže a ženy v manželství jest zcela něco jiného, než pouhé přátelství neb chvíle vášnivé rozkoše lidí svobodných?*“⁸⁸ Dívka se tak učila, že má být manželkou a matkou a že se nejedná o marginální věc, ba naopak o něco, co žádá maximální zodpovědnost a nasazení. Rozkoš a láska šly stranou.

Dívka byla vychována do role křehké a zranitelné osoby.⁸⁹ Její povědomí o pohlavním styku bylo minimální a fakt, že se musí submisivně podřídit a přizpůsobit, jí nedal možnost obrany. Tvrzení Simone de Beauvoir, že se dívka stala kořistí pro muže a že si byla této pozice vědoma, je vhodné a přesné. Navíc byla nucena k přetvářce a tajnosti, co se například skrývání menstruace týká, a tu doprovázela i snaha získat muže skrz masku, kterou si nasazovala (líčení, úzký pas a korzety, umělé kadeře).⁹⁰ Znamenalo to tedy, že celou svou osobnost vystavěla na lži a přetvářce a neměla situace týkající se vlastní sexuality plně pod kontrolou.

Velkým problémem, a zároveň zlomem, se stala volná láska, která narušila všeobecné chápání svazků. Odborníkům nezbylo nic jiného než reagovat a snažit se, aby vymizela. Paradoxně se, právě díky tomu, začalo o pohlavním životě více mluvit – zdůrazňovalo se, že lidé ničí rodinný život. Podle Ladislava Haškovce, soudobého autora, bylo třeba, aby se pohlavní akt probíral pečlivěji, jinak by mohlo dojít k naprostému zkažení společnosti: „*Lépe budu vštěpovati lidu zásady větší sebevlády i ohledně pudu pohlavního, nežli nečinně přihlížeti k tomu, jak dnes společnost lidská bez rozdílu společenského postavení, pouštějíc uzdu nesmírné vášni, drásá štěstí a život rodinný, ničí talenty, sta a sta nadějí kácí v hrob, připravuje lidstvo o genie, dobrodince a vzdaluje se sama od ideálu pravé, čisté, nad zvíře povznesené lidskosti. Jen pokrytec neb člověk se znamením hříchu na čele stydlivě prchá před úvahou podobnou a ostýchá se dotknouti otázky života pohlavního.*“⁹¹

⁸⁶ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 885.

⁸⁷ *Tamtéž*, s. 867–868.

⁸⁸ Ladislav HAŠKOVEC, *Snahy eugenické*, in: *Ženské listy*, č. 5, 1913, příloha PRÁCE, s. 4.

⁸⁹ S. de BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, s. 144.

⁹⁰ *Tamtéž*, s. 153–175.

⁹¹ L. HAŠKOVEC, *Snahy eugenické*, s. 6.

Sexualita je intimní a soukromou věcí, a proto je pro badatele velmi náročné vytvořit její ucelený obraz. K lepšímu pochopení mohou sloužit například některé deníky a práce, které sexualitu detailně popisují. Za příklad uveďme například knihu Sacher-Masocha *Venuše v kožichu* (1870) jako pojednání o sexuálních praktikách (dnes zvaných) sadismus a masochismus, dílo markýze de Sade *120 dnů Sodomy* (1785), nebo fiktivní příběhy rakousko-uherské prostitutky Jozefiny Mutzenbacherové (vydávané na počátku 20. století). Všechny tyto knihy vyšly buď před, nebo během zkoumaného období, a tak se dá předpokládat, že je lidé četli, tj. ženy a muži z vyšší společnosti.⁹² Historička Riddell ve své práci zmiňuje, že roku 1883 sir Richard Francis Burton přivezl z putování po exotických zemích *Kámasútru* a *Pohádky tisíce a jedné noci*.⁹³ Lze se domnívat, že se tato tradiční a velmi lákavá díla dostala i k dalším čtenářům.

Zároveň je nutné poznamenat, že ženy k takovému druhu literatury přístup nejspíše neměly (většina z nich), a pokud měly šanci dostat se k milostným a erotickým povídkám, byly by to právě *Pohádky tisíce a jedné noci*. Musely by hledat pečlivě v souborném dílu orientálních příběhů, které bylo vydáno v roce 1908 v překladu slovenského spisovatele Cyrila Gallaye.⁹⁴

Pohádky tisíce a jedné noci nepopisují milostné praktiky, a přesto z nich čtenář cítí smyslnost, hravost a erotiku – ať už stylem, jakým si žena sedá na pohovku, nebo popisem touhy, která se v milencích s každým řádkem stupňuje. Milostné příběhy jsou plné motivů, jakými jsou krása, touha, vztah muže a ženy, manželství, boj za lásku, nutné překonání překážek pro získání pravé lásky a mnoho dalších. Povídky jsou poměrně detailní a na české literární scéně neměly obdoby: „*V tomto opojení sklonil se k ní, líbal ji na tváře a přísál se k jejím rtům vždy stoupající vášní.*“⁹⁵ Byly zajímavé z několika hledisek. Vyskytovala se v nich láska psychická a fyzičnost vztahu musela být potlačena (odloučení, zákaz, zásada). Žena byla zobrazována nahá nebo polonahá, často „odhalila svá ňadra“ nebo na sobě měla tenkou, skoro průsvitnou košilku. V porovnání s evropskými ženami, které stále zakrývaly svá těla, to musel být velký šok.⁹⁶ Hlavní hrdinka jednoho z příběhů

⁹² Ani z jednoho by se čtenáři pravděpodobně milostným praktikám neučili, protože prostitutka byla ženou nežádoucí a sadismus, masochismus byl považován za nečistý a zkažený. Již od počátku zkoumání jsem si kladla otázku, zda byla mezi čtenáři dostupná *Kámasútra*. Nedopátrala jsem se ani jednoho vydání, v Rakousko-Uhersku jsem neobjevila žádné, dokonce ani v zahraničí.

⁹³ F. RIDDELL, *Sex...*, s. 183.

⁹⁴ Milostné povídky z *Tisíce a jedné noci* vyšly roku 1930 v Praze v nakladatelství Jana Svátka.

⁹⁵ Josef ŽEMLA, *Milostné povídky z tisíce a jedné noci*, s. 21.

⁹⁶ Pro zajímavost uveďme, že první nahá žena se objevila na jevišti roku 1912. MORUS, *Světové dějiny...*, s. 240.

byla dokonce nucena vydávat se za muže. Nosila mužský šat a vzala si jinou ženu. V tomto ohledu mohly povídky ženy podněcovat ke zkoumání vlastní sexuality. Hrdinka v orientálních příbězích byla silná, chytrá, smyslná a sebevědomá, evropská dívka pak cudná, skromná a přizpůsobivá. Přesně tak ji sexuální výchova dané doby formovala.

Její naučená přizpůsobivost spočívala i ve společenském očekávání, že se naplno oddá „až“ svému manželovi.⁹⁷ K až agresivnímu lpění na panenství ženy odkazuje i Marie Majerová ve své novele *Panenství* (1907). Krásná a přitažlivá hrdinka je sváděna muži ve svém okolí, a přesto vydrží a schraňuje si panenství pro svého milého. Ten bohužel tragicky zemře a hrdinka po něm také záhy umírá (jako „stará panna“).⁹⁸

Mušská touha získat a zasvětit pannu byla zachycena i v básni Františka Gellnera. Dával v ní najevo své nadšení, že se stal ženiným prvním sexuálním partnerem. Zarážející pak je, že počítal s tím, že se také stane prvním mužem, který jí zlomí srdce – dá se tedy předpokládat, že nemluvil o ženě, kterou by si chtěl vzít:

*„A lože ztřísnilo se krví. –
A já se zachvěl vědomím,
že srdce tvé jsem vznítit prvý
a že je prvý rozlomím.“⁹⁹*

Panenská dívka byla pro společnost přelomu 19. a 20. století ideálem a požadavkem. Muž po ní toužil, chtěl ji svést a samozřejmě se očekávalo, že do manželství dívka vstoupí jako žena počestná a nepošpiněná. Ne vždy se jí ale podařilo zůstat pannou až do svatby, stejně jako dívky v Gellnerově citované básni. Nejedna básník či spisovatel ukazoval, že ženy do manželského svazku občas vstupovaly i s jistými sexuálními zkušenostmi. Anarchističtí buřiči ve svých dílech kritizovali lpění na ctnosti panen a vyzývali k prolomení předsudku, že každá správná manželka musí mít sex až po svatbě. S. K. Neumann ve své básni užíval radikálnější slova a lpění na sexuální čistotě dívky významně a často kritizoval:

*„Stnul jsem před tebou,
stanul, ne poklek,
neboť neklekám v životě a nenávidím*

⁹⁷ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 869–870.

⁹⁸ viz Marie MAJEROVÁ, *Panenství*, Praha 1958.

⁹⁹ František GELLNER, *Noc byla touhou přesycená*, in: *Po nás ať přijde potopa*, s. 25.

*ctnost panenských žen
a bezbolestná početi z Ducha.*¹⁰⁰

Paradoxem potom je, že ztráta panenství pro většinu lidí symbolizovala velký přerod – z dívky v ženu, z dítěte v dospělého – a úsměvným faktem zůstává, že muži chtěli být u toho:

*„Písni hříšnou jak Satan, písni čistou jak děcko,
jednou, jen jednou v naho se vyzpívá Žena.
V tom její počátek. A že přišel muž
a květem tím svého fraku ozdobil knoflíkovou díрку,
aby uvadl, nežli půlnoc je přepadne v divém kankámu. –
a že přišel muž, a tu její píseň
falešně si zapískal rety pohrdlivými při černé kávě
a v dýmu cigarety vyfoukl upomínku – v tom její konec.“*¹⁰¹

Muži chtěli být první, chtěli dívku zasvětit a uvést do tajů milostného umění. Nejedna novomanžel pravděpodobně od své novomanželky vyžadoval, aby se jejím prvním sexuálním partnerem skutečně stal. A nejedna žena se nechala svést mužem, dala mu své panenství a hořce litovala – stejně jako žena v básni *Tragedie ženy*.

Dalším autorem zamýšlejícím se nad zasvěcením ženy do sexuální praxe byl Karel Hlaváček, který si ve své tvorbě povzdechl, že žena, kterou miloval, ztratila panenství s jiným mužem. Zároveň se ale nepozastavil nad tím, že by ženu kvůli této „nepříjemnosti“ zavrhl nebo odehnal:

*„A středem záhonů, jež přes noc rudě vzkvetly mi
já ved Tě znavenou: jen jednoho mi bylo žel:
proč já tu neměl štěstí býti mezi prvními,
proč někdo přede mnou již tady vedle Tebe šel?“*¹⁰²

Jeho verše upozorňují na vnímání muže a jeho role v pohlavním styku. Jako reprezentant mužů sám sebe vnímá jako učitele, průvodce a někoho, kdo situaci plně kontroluje a ovládá.

¹⁰⁰ S. K. NEUMANN, *Blasfemické Ave*, in: *Satanova sláva mezi námi*, s. 18.

¹⁰¹ S. K. NEUMANN, *Tragedie ženy*, in: *Satanova sláva mezi námi*, s. 23.

¹⁰² Karel HLAVÁČEK, *Za noci březnové*, in: *Pozdě k ránu*, s. 11.

František Gellner se poté ve své básni dokonce zpovídal, že litoval tři panny, kterým vzal jejich panenství, a litoval je proto, že je skutečně miloval. Zároveň se vysmíval sám sobě a svému nutkání činu litovat. Pro řadu bohémských básníků (u nás anarchistických buřičů a dekadentů, v zahraničí prokletých básníků) byl sex s pannou zkrátka příliš lákavý na to, aby respektovali pravidla nastavená společností:

*„Jsem člověk nemravný a zanedbaný
a lehké holky měl jsem příliš rád.
Však miloval jsem opravdu tři panny,
ach, je mi stydno na to vzpomínat. (...)
Jsem špatný člověk pokřivených mravů,
však třikrát jsem opravdu měl rád.
Je smutno v pláči skloniti svou hlavu
a trapno je se srdci svému smát.“¹⁰³*

Ani prozaičtí spisovatelé a spisovatelky neopomíjeli zmiňovat cenu, která se panenství přikládala. Knižní hrdina v povídce *Změna* (1911), kterou napsala Marie Majerová, pronáší: „*A pochopil by i to, měla-li každé dostaveníčko s jiným? Přece však...? Přece to Slavíka mrzí. Mladý muž se mračí. Měla počkat. Měla počkat na mne.*“¹⁰⁴

Muž od své snoubenky očekával, že vstoupí do svazku manželského zcela neposkvřené. K tomu bylo již dlouho tradicí, že vhodného partnera vybírají rodiče a velkou roli hrálo jeho společenské postavení a finance. Průmyslová revoluce a kapitalismus, které význam peněz a kapitálu ještě prohloubily, manželství připodobnily ke „zbožčí“, jak zmínil S. K. Neumann ve své studii o ženách. Upozorňoval, že muž si vybíral podle věna ženy a ženě byl vybrán muž, který byl schopen ji zajistit.¹⁰⁵ Dokonce se setkáváme s novinovými inzeráty, ve kterých muži i ženy hledali své partnery.¹⁰⁶ Benefitem bylo peněžní zajištění partnera. Sňatkové inzeráty se objevovaly v denících, které četla spíše střední a vyšší majetková třída. Obchodníci, úředníci a větší rolníci měli v oblíbenosti deník *Národní politika*, vyšší vrstva složená z inženýrů, profesorů a velkoobchodníků hledala své protějšky převážně v *Národních listech*.¹⁰⁷ Sňatkové inzeráty není náročné

¹⁰³ František GELLNER, *Báseň XXIX.*, in: Radosti života, s. 64–65.

¹⁰⁴ M. MAJEROVÁ, *Změna*, in: Plané milování, s. 40.

¹⁰⁵ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 885

¹⁰⁶ *Tamtéž*, s. 885–886.

¹⁰⁷ Jakub MACHEK, *Stratifikace pražských českojazyčných deníků a jejich čtenářské obce na přelomu 19. a 20. století*, s. 61.

dohledat v denním tisku v rubrice *Malý oznamovatel* pod štítkem *Nabídnutí k sňatku*.¹⁰⁸ Termíny jako *obchodní smlouva, rodinná firma, peníze a majetkové zajištění* definují manželství zkoumaného období téměř dokonale.¹⁰⁹ Přesně tak je vnímaly i hrdinky v povídce Marie Majerové *Ocúny* (1911): „*Hedviny přítelkyně se vdávaly, ale málokterá zapřela, že hledá vlastně živitele a ne muže, Hedvin posměch odbývaly pokrčením ramen: 'Počkej, však ty jednou poznáš...', zdála se tvrdit ta krotká ramena.*“¹¹⁰

Silící individualismus a rodící se feminismus propagovaly termín „*láska v manželství*“¹¹¹ a bohémští básníci volali, ať žije *volná láska*.¹¹² Reakcí na ni byly i úvahy v novinách, kdy samy ženy podávaly argumenty, proč volná láska nemůže fungovat. V roce 1907 jedna z redaktorek otevřeně kritizovala francouzskou morálku, kdy: „*Svobodná žena, šťastná žena! Už není stará panna terčem posměchu, ale předmětem obdivu!*“¹¹³ Autorka tento přístup považovala za velmi nešťastný a reagovala na něj, protože viděla, jaký odpor měla mládež vůči svatbám a sňatkům. Za největší problém volné lásky považovala pudovou stránku ženské osobnosti. Tvrdila, že kdyby se tato stránka dala změnit, určitě by s volnou láskou nebylo nic špatné – jenže nejvyšší potřebou ženy mělo být mateřství a děti: „*Nad stranami nejvýše stojí dítě. Jemu patří život ženy, která dosáhla toho štěstí býtí matkou.*“¹¹⁴

Nechť ke sňatkům ještě prohloubilo dobové vnímání mateřství. Nejednen autor upozorňoval, že výchova patřila do rukou žen – že jediné tak jsou schopny vychovat správné a plnohodnotné občany –¹¹⁵ avšak pro většinu z nich bylo nemožné, aby veškerou obživu nechaly na svých mužích, a proto musely chodit do práce. Pro děti to znamenalo, že byly odkládány do různých výchovných zařízení jako byly jesle, kde se jim vychovatelky nemohly věnovat v plném nasazení.¹¹⁶

Soudobá básnická tvorba se snažila manželství zesměšnit. Například František Gellner ve své tvorbě nejednou použil pro manželky metaforu „*plodné samičky*“¹¹⁷ a dodal,

¹⁰⁸ Viz např. *Národní listy* 54/1906 s. 7, *Národní listy* 55/1907 s. 15, *Národní politika* 203/1902 s. 13 a další.

¹⁰⁹ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 865–866.

¹¹⁰ M. MAJEROVÁ, *Ocúny*, in: *Plané milování*, s. 66.

¹¹¹ S. de BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, s. 240.

¹¹² Problém s vnímáním manželství přinesla samozřejmě doba romantismu, kdy rozervaní hlavní hrdinové vybočující ze společnosti bojovali a umírali pro lásku.

¹¹³ *Vlasta, Svatby. Masopustní klábosení*, in: *Lada*, sv. 1907, č. 2, s. 15.

¹¹⁴ *Tamtéž*, s. 15.

¹¹⁵ F.V. MORAVEC, *Výchova rodinná*, in: *Ženské listy*, č. 7, 1913, příloha PRÁCE, s. 1–2.

¹¹⁶ *Tamtéž*, s. 1–2.

¹¹⁷ F. Gellner, *Po nás ať přijde potopa*, in: *Po nás ať přijde potopa*, s. 21.

že právě ony nebyly pro mužské oko nijak přitažlivé. Manželství vnímal jako svazek vytvořený za účelem plazení dětí a tato představa se mu přičila:

*„V srdci ti píseň dozněla
tulácké svobody.
Vyhledala sis manžela
pro svoje porody,
chacha!
pro svoje porody.“¹¹⁸*

Výsměch směrem k manželkám a matkám je v Gellnerově básni zřetelný. Nejenže se vysmíval ženině touze mít děti, dokonce upozorňoval, že si manžela vzala čistě proto, aby děti mohla rodit – stavěl tak muže do role někoho, kdo byl využíván. Ve stejném duchu tvořil také S. K. Neumann, i v jeho verších se objevily podobné názory:

*„A já dnes chvěji se hrůzou, chvěji se víc než kdy jindy,
že taková milenka krásná jako červnové ráno
mohla by, mohla... ne snad prchnouti milenci svému
za jinou nuancí polibků, za jinými gesty lásky...
ale že mohla by hůře než nevěstka prodati se
pro povinná rození dětí...“¹¹⁹*

Nejenže S. K. Neumann vnímal manželství jako svazek pro „povinné“ rození dětí, dokonce tvrdil, že „zaprodání se“ do svazku manželského je horší (!) než utéci k jinému milenci či býti nevěstkou.

I přes nesmlouvavou a nekompromisní kritiku ze strany umělců řada mužů a žen uzavřela sňatek ve stejných počtech jako v letech předchozích. Sčítání lidu za dob Rakouska-Uherska napomohlo k demografickému srovnávání spousty aspektů života (narození, úmrtí, sňatečnost, rozvodovost), a proto dnes není obtížné dohledat, v jakém množství se sňatky uzavíraly. Barbora Pavlíčková, která na našem území zkoumala sňatečnost od roku 1870 do současnosti, uvádí sňatečnost v promile, což značí počet sňatků na 1000 obyvatel.¹²⁰ Ukazuje, že sňatečnost se ve zkoumaném období pohybovala kolem 8

¹¹⁸ František GELLNER, *Báseň X.*, in: Radosti života, s. 49.

¹¹⁹ S. K. NEUMANN, *Libre amour, libre maternité*, in: Kniha erotiky, s. 61.

¹²⁰ Barbora PAVLÍČKOVÁ, *Vývoj plodnosti, úmrtnosti a sňatečnosti v Rakousku a České republice od r. 1870*, s. 59.

promile, nejvyšší hodnoty dosáhla sňatečnost v roce 1899 (8,3 promile), nejnižší pak roku 1914 (5,9 promile), což zajisté způsobila válka.¹²¹

Redaktoři v *Ženských listech* si všímali, že se čím dál častěji ve společnosti uplatňoval tzv. *konkubinát*. Definovali ho jako volné, zato však trvalé partnerství, kdy jeden z partnerů byl vázán slibem z předchozího manželství, které nikdy nebylo rozvázáno. Trvale tedy žil s jinou partnerkou/partnerem než se svou manželkou/svým manželem.¹²² Jistým způsobem tak volná láska byla naplněna – jeden z manželů přešel k jinému partnerovi bez toho, aby s ním uzavřel sňatek.

Většina lidí však uzavřela svatební slib a po svatebním obřadu během svatební noci nastala pro většinu žen chvíle pohlavního zasvěcení. Minimum sexuální výchovy způsobilo, že se z něj pro spoustu z nich stal velmi stresující a nepříjemný zážitek. Simone de Beauvoir ve své studii napsala, že sexuální začátky ženy na ni mají vliv až do konce života.¹²³ Velkou nevýhodou pak je, že k plnému objevení své vlastní sexuality potřebuje někoho, kdo ji zasvětil, a je tak plně odkázána na svého muže.¹²⁴ Upozornila, že při sňatcích z rozumu nemuselo docházet k jemnému zacházení se ženou, dokonce se nebála používat velmi radikální označení jako „zápas tělo na tělo“, kdy je žena často přemožena až znásilněna mužem, kterému není schopna se bránit.¹²⁵ Manželství bylo uzavřeno kvůli finančnímu zabezpečení a plození dětí. K plození dětí byl třeba sex, a k tomu byl potřeba orgasmus jen ze strany muže, nikoliv ženy. Bylo povinností spolu sdílet lože, ale *milovat se, objevovat svou sexualitu*, to vyžadováno nebylo.

Drtivá většina společnosti byla katolického nebo evangelického vyznání. Lidé chodili pravidelně do kostela a slýchali čtení z Bible, která jim říkala, že nad svými vlastními těly nemají moc: „*Muž at' prokazuje ženě, čím je jí povinen, a podobně i žena muži. Žena nemá své tělo pro sebe, ale pro svého muže. Podobně však ani muž nemá své tělo pro sebe, ale pro svou ženu. Neodpírejte se jeden druhému...*“¹²⁶ Nejen podle církevních hodnostářů bylo nepřístupné vše, co vedlo k tělesné rozkoši, tedy: „*trvajících pohled nečistý, laskání, smyslné objímání, dotýkání, chlípnost*“.¹²⁷ Aby se všechna pravidla zjednodušila na co nejkonkrétnější a nejjednodušší pokyn, bylo věřícím připomínáno, že

¹²¹ *Tamtéž*, s. 59–60.

¹²² A.O., *Ochrana mateřství*, in: *Ženské listy*, č. 1, 1913, s. 15.

¹²³ S. de BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, s. 189.

¹²⁴ *Tamtéž*, s. 199.

¹²⁵ *Tamtéž*, s. 201–202.

¹²⁶ M. CHADIMA, *Dějiny...*, s. 226.

¹²⁷ Milena LENDEROVÁ, *Zpovědní zrcadlo jako pramen k sexualitě druhé poloviny 19. století*, s. 97.

by se ženy měly přizpůsobit svým mužům, protože je zbytečné, aby dělaly problémy.¹²⁸ Ženy tak byly naučeny, že pohlavní styk je akt, který musí přečkat a splnit tak svou manželskou povinnost. Existovaly samozřejmě výjimky jak na straně žen, tak na straně mužů, avšak většina se k objevování rozkoše a uspokojení vlastních potřeb nedostala. Italský filozof Antonini zmiňoval, že u ženy dochází k defloraci ne jednou, ale čtyřikrát. Defloraci používá jako metaforu, která je schopna popsat sexuální zkušenost ženy poměrně přesvědčivě. První je deflorace *anatomická* (protržení panenské blány), druhá *sexuální* (intenzivnější zkušenost se sexem), třetí pak *orgastická* (orgasmus) a nakonec čtvrtá, označovaná jako *mentální* (spojené s psyché).¹²⁹ Ženy zkoumaného období zažily většinou jen anatomickou a sexuální defloraci.

Řada spisovatelů se vyjadřuje v tom smyslu, že mladé panenské dívky byly lákadlem pro nejednoho muže. Muži mladé ženy rádi připravovali o panenství, zasvěcovali je do milostného umění a učili i bez snubního prstenu. František Gellner ukazoval, jak snadné bylo se k nim dostat, a tak nejedna z nich vstupovala do manželského svazku s určitými sexuálními zkušenostmi:

*„A těla žen jsou rozkošná a sladká,
když mládí bouří v krvi bezcitné,
a cesta k nim je snadná tak a hladká. –
A náhle srdce ze sna procitne.“¹³⁰*

Velmi žádané bylo, aby se informace o případných zkušenostech nereflektovala směrem do společnosti, tedy mezi známé a sousedy. Mnoho dívek bezpochyby zažilo první polibky před uzavřením manželství. Odkazy na ně jsou v mnoha klasických románech, například v *Magdaleně* (1893) Josefa Svatopluka Machara, v *Krysaři* (1915) nebo *Milé sedmi loupežníků* (1906) Viktora Dyka, ale také v zahraničních dílech jako *Jana Eyrová* (1847) Charlotte Brönte nebo *Na Větrné hůrce* (1847) Emily Brönte.

Pokud ale došlo k předmanželskému sexu, bylo velmi žádoucí, aby ho daná žena udržela v tajnosti. Svobodné matky byly odsouvány na okraj společnosti a byly terčem pomluv. Mechanismus klepů byl jedním z výrazných konstruktů, který se snažil občany udržet na správné cestě – pomluva hýbala všemi sociálními vrstvami a čest, věrnost a loajalita byly hlavními požadavky člověka žijícího ve společnosti přelomu 19. a 20.

¹²⁸ J. R. PETERSEN, *Století...*, s. 21.

¹²⁹ Fausto ANTONINI, *Poznámka italského vydavatele*, in: *Metafyzika sexu*, s. 33.

¹³⁰ F. GELLNER, *Báseň XXIII.*, in: *Radosti života*, s. 59.

století. Trestem za nedodržení takto nastavených pravidel bylo odsunutí na okraj společnosti. „*Svévolné nakládání se svou sexualitou*“¹³¹ zapříčinilo negativní sociální status a bylo nepřijatelné. Za libovolné nakládání lze považovat i alternativu, když žena zůstala jako stará panna nebo svobodná matka.¹³² Nicméně zde je třeba pamatovat na skutečnost, že v naprosté většině případů šlo o úděl nedobrovolný a do značné míry stigmatizující. Na zkušenosti žen se sexem se dokonce ptal zpovědník v kostele, a následně ženiny odpovědi zaznamenával do tzv. *zповědních zrcadel*.¹³³ Fara tedy sexuální život manželů kontrolovala a měla přehled, zda nedocházelo k nemravným aktům.

Emancipovanější ženy si ale byly vědomy, že systém, který se okolo sexuality vystavěl, nebyl spravedlivý. Marie Majerová napsala: „*Ano, líbali mě i jiní... Proč jsem jen žena, které se to vyčítá, proč jsem jen žena, pro níž je to hřích?*“¹³⁴ Uvědomovaly si to, přesto zatím nebylo v jejich zájmu prosazovat svou sexualitu. Řešily podstatnější věci: stále ještě bojovaly za právo studovat a pracovat stejně jako muži a sexualita byla vedlejší.

Ženin život směřoval k okamžiku, kdy se stane matkou a vychová dalšího vzorného občana. Kvůli tomu byla pod velkým společenským tlakem. Ida Sée ve francouzském tisku v roce 1911 dokonce tvrdila, že: „*Žena se musí chtít stát matkou a jedině neblahý osud ji nutí, aby byla dělnicí, účetní, učitelkou, lékařkou či advokátkou!*“¹³⁵ Pokud žena na svět nedokázala přivést dítě, byla urážena a vyčleňována. Neplodnost se vždy sváděla na ženu, za plodnou byla považována jen ta, co porodila zdravé dítě. Pokud porodila dítě mrtvé, dostala také označení neplodnosti.¹³⁶

Existovala samozřejmě možnost, jak těhotenství přerušit. Příčin, proč by tak žena chtěla učinit, mohlo být několik, například i to, že už dalšího člena rodiny nebyla schopna uživit. Potraty byly trestné a za viníky byla označena jak matka, tak porodní bába, která měla kompetenci je provést. Často ze stran žen docházelo ke snaze způsobit si potrat nevhodnými činnostmi, například zvedáním těžkých předmětů, nadměrným pitím alkoholu nebo tlačáním na břicho.¹³⁷

¹³¹ K. BROŽOVIČOVÁ, *Žena...*, s. 23.

¹³² K. BROŽOVIČOVÁ, *Žena...*, s. 23.

¹³³ M. LENDEROVÁ, *Zpovědní zrcadla...*, s. 98.

¹³⁴ M. MAJEROVÁ, *Změna*, in: *Plané milování*, s. 39.

¹³⁵ M. FAFEJTA, *Úvod...*, s. 27.

¹³⁶ K. BROŽOVIČOVÁ, *Žena...*, s. 22.

¹³⁷ *Tamtéž*, s. 30.

Lepší variantou tedy bylo, když manželský či milenecký pár početí dítěte předcházela. Bylo doporučováno, aby byl pohlavní styk přerušen těsně před mužovou ejakulací.¹³⁸ Společnost však přerušovanou soulož považovala za malý potrat¹³⁹, a tak ji pravděpodobně málokdo bral v úvahu. Další možností bylo sledování menstruace, kdy si je žena schopna vypočítat své plodné dny.¹⁴⁰ Nejmodernější ochranou byly gumové kondomy, které byly inspirovány svými předchůdci – francouzskými kondomy vytvořenými ze střev ovcí.¹⁴¹ Jako žhavá novinka se v roce 1881 představil první pesar pro ženy, o jehož vytvoření a popis se postaral lékař Mensing.¹⁴²

Novým trendem studovaného období byla snaha ochránit svobodné matky. V roce 1913 se v *Ženských listech* objevil článek o potřebě chránit matky tak, jak je chráněna mládež. Autor argumentoval tím, že matka bez manželství se stávala zranitelnější než vdaná matka a že se ročně rodilo až 23 000 nemanželských dětí.¹⁴³ Ženy si přály, aby byly respektovány z pozice matky, nejen v případě, že zastávají i roli manželky. Svobodné matky byly diskriminovány a odborníci si jejich nevýhodné postavení uvědomovali.¹⁴⁴

Právě mateřství a péče o dítě byly využívány ke snižování významu ženské sexuality a touhy.¹⁴⁵ Žena měla být vzorná, přizpůsobivá, pokorná a oddaná. Jak píše Simone de Beauvoir: „Uložit manžela je umění. Udržet si ho je peprná práce.“¹⁴⁶ Vzorná manželka tedy musela zvládat několik věcí najednou a na boj za sexualitu pravděpodobně ani nepomyslela. Často obracela svou plnou pozornost směrem k dětem – přesně tak, jak jí bylo doporučováno v tisku a okolí.¹⁴⁷

Zároveň to ale znamenalo, že se jejich muži začali poohlížet po jiných ženách – dostupnějších a zkušenějších. Převážně po ženách, které si mohli koupit za peníze. Takové ženy by v dané době byly označovány rovněž za marnivé a jejich svět byl značně odlišný od životů vzorných manželek.

¹³⁸ MORUS, *Světové dějiny...*, s. 223.

¹³⁹ K. BROŽOVIČOVÁ, *Žena...*, s. 25.

¹⁴⁰ MORUS, *Světové dějiny sexu*, s. 222.

¹⁴¹ *Tamtéž*, s. 224.

¹⁴² *Tamtéž*, s. 224–225.

¹⁴³ A.O., *Ochrana mateřství*, in: *Ženské listy*, č. 1, 1913, s. 15–17.

¹⁴⁴ *Tamtéž*, s. 15–17.

¹⁴⁵ M. FAFEJTA, *Úvod...*, s. 128.

¹⁴⁶ S. de BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, s. 297.

¹⁴⁷ Markéta LIBOMÍRSKÁ, *Volné myšlenky o výchování dětí*, in: *Lada*, sv. 1902, č. 8, s. 88.

3. ŽENA MARNIVÁ

Anarchističtí buřiči a jiní čeští básníci přelomu 19. a 20. století často ve svých pracích opěvovali krásné a zkušené ženy, které jim poskytovaly rozkoš za peníze. Jiří Karásek ze Lvovic v jednom ze svých veršů věnovaném prostituci s nadsázkou zmínil: „*Při aktu pohlavním lid k bohům hymny zpíval*“¹⁴⁸ a postavil tak sex do pozice něčeho nadpozemského a duchovního. Tento fenomén samozřejmě nebyl ničím novým, znám byl již stovky let zpátky. Rozdíl je spatřován v tom, že 19. století přineslo potřebu o prostituci mluvit a napravovat ji.¹⁴⁹ Prostituce byla řešena jak mezi obyčejnými lidmi, tak na úřadech a policejních stanicích. Například Bohuslav Brouk pronesl: „*Přirozeným osudem ženy je být prostitutkou. Manželství je formou prostituce a prostituce formou manželství.*“¹⁵⁰ Takové tvrzení by samozřejmě mohlo řadu spořádaných lidí dané doby pobouřit a urazit, ale osobně v něm spatřuji jiný význam. Odvážit se přirovnat manželství k prostituci znehodnocuje důležitost a lpění na manželství, a zároveň z prostituce nedělá démonickou činnost.

A právě v takovém duchu psal například i František Gellner. V básnické sbírce *Po nás ať přijde potopa* (1901) v básni *Neděle* oslavoval prostitutku a její dar těla. Upozornil, že jejich služeb využije ještě řada jiných a že z toho má nefalšovanou radost. Rád se o takovou ženu podělil, nežárlil, a proto je velmi pravděpodobné, že k ní neměl žádnou citovou vazbu. Domnívám se, že je důležité na „necitovost“ jejich interakce upozornit:

„Tobě, má milá, na zdraví!

Viš, za dar tvého těla,

když jsi se v extázi pohlaví

úděsem přijetí chvěla.

Na zdraví tobě a na zdraví všem,

kdož tebe užili, drahá,

a všem, které ještě vášnivým rtem

¹⁴⁸ Jiří KARÁSEK ZE LVOVIC, *Konec kurtizán*, in: Sodoma, s. 42.

¹⁴⁹ Milena LENDEROVÁ, *Chytila patrola, aneb, Prostituce za Rakouska i republiky*, s. 42.

¹⁵⁰ M. FAFEJTA, *Úvod...*, s. 125.

ve křeči zulíbáš nahá!“¹⁵¹

Měla by být vznesena otázka, proč byla prostituci přikládána taková váha, proč byla již od počátku lidstva považována za přirozenou a společností tolerovanou činnost. Výborně to shrnula Milena Lenderová, která ve své práci o prostituci tvrdí: „*Prostitutka měla své místo v každé společnosti – už proto, že sexualita byla jednou z hnacích, třebaže skrývaných sil dějin, proto, že pohlavní pud hýbal lidskou společností stejně jako pud sebezáchovy, jako potřeba jíst, bydlet a pečovat o mláďata.*“¹⁵² Opět je zde kladen důraz na sexualitu jako hybnou sílu dějin a společnosti a na zvyk uspokojit mužovu sexuální potřebu. Jsem toho názoru, že ve společnosti, kdy měl manžel nad svou ženou určitou moc a právo, vyhledával společnost jiné, cizí ženy například v období, kdy byl na pracovní cestě nebo když byla jeho žena těhotná. V manželském svazku bylo zapotřebí zplodit potomky, vychovat je a dát jim zázemí, víc očekáváno nebylo. A tak muži hledali místa, kde by mohli uspokojit své erotické fantazie. *Pokrytecká morálka* hrála i v této problematice významnou roli, protože nedostatek sexuální výchovy a přemíra pohlavní nevědomosti manželek vedla muže k vyhledávání prostitutek, které (na rozdíl od manželek) byly zkušené a daly mužům to, co potřebovali.¹⁵³

Moderní doba přinesla změny v domácím i veřejném prostoru, výrobě, konzumních zvyklostech a hodnotách lidí¹⁵⁴, ba dokonce umožňovala provozovat sex za peníze ještě intenzivněji než v předchozích dějinných érách. Neznamenal to tedy jenom to, že sex s konkrétní prostitutkou měl stanovenou cenu, kterou člověk musel zaplatit, ale také to, že některé vdané ženy vydělávaly peníze prostitucí: jednou nebo několikrát do měsíce prodaly své tělo bohatému muži a přišly tak k velkým penězům.¹⁵⁵

V předchozí kapitole byla věnována pozornost sexuálnímu zasvěcování žen, na co však ale nebyl kladen žádný důraz, bylo sexuální zasvěcování mužů. Ti většinou vstupovali do manželství s již značnými zkušenostmi a velkou roli v nich sehrávaly právě prostitutky. Jiří Karásek ze Lvovic v básni *Puberta* (1897) popsal své sexuální zasvěcení za asistence lehkých žen. V básni převážně vyzdvihoval jejich chtíč a smyslnost, ba dokonce upozorňoval na „*pozvednutí duše*“:

¹⁵¹ F. GELLNER, *Neděle*, in: Po nás ať přijde potopa, s. 18.

¹⁵² M. LENDEROVÁ, *Chytila patrola...*, s. 9.

¹⁵³ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 900.

¹⁵⁴ P. VOŠAHLÍKOVÁ – J. MARTÍNEK a kol., *Cesty...*, s. 6.

¹⁵⁵ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 864–865.

*„Vy, které vnesly jste v mé duše tropy žhavé
Těl hnědých smyslnou a vlnou nahotu,
Postavy, jež jsem snil a setkal se z horké krve
A z liné smilnosti drážděných plavých lvů,*

*V samotě trýznivé jste blížily se chtivé,
Kovově zelené v šer oči blýskaly,
Pod gázem lehtivým, jenž s údů zvolna klesal,
Bok váš se nedočkav chvěl chťičů vlnami...“¹⁵⁶*

Nutno podotknout, že lehká žena nebyla na přelomu 19. a 20. století považována za plnohodnotnou občanku společnosti (byla na tom stejně jako třeba svobodná matka nebo stará panna), ale byla svým způsobem respektována, tolerována a měla pro společnost svůj přínos. Někteří odborníci dokonce argumentují tím, že si biblickou Evu koupil had za jablko¹⁵⁷, a tím prostituci a prodávání těla přidávají určitou legitimaci.

Na počátku 20. století byla řada možností, jak si žena mohla sexem vydělat peníze. První z nich bylo pracovat ve vykřičeném domě, kde měly prostitutky poskytnuto zázemí, stravu, střechu nad hlavou. Na úkor toho se peníze přerozdělovaly mezi nimi a správcem takového podniku. Druhou možností bylo pracovat sama na sebe, tedy „lovit“ zákazníky přímo na ulici. I to mělo své eventuality: buď být tzv. *volnou holkou*, která si sice zákazníka sehnala sama, ale byla registrována na úřadě, jak bylo stanoveno zákonem, nebo byla tzv. *divokou holkou*, která lovila na ulici, a ještě k tomu nebyla registrovaná, takže svou profesi vykonávala „na černo“ a protizákonně. Poslední variantou byly tzv. *šenkovní holky*, jež vystupovaly jako číšnice v restauracích, hospodách a podnicích, kde bavily hosty a snažily se z nich dostat co nejvíce peněz. Někdy se svými zákazníky provozovaly i pohlavní styk, ten ale nebyl podmínkou. *Šenkovní holky* byly zakazovány obzvláště ve městech, protože kazily pověst městským částem, kde se nacházely. Přesto nebylo v silách státu pokrýt všechny podniky, kde svou profesi vykonávaly, a tak nikdy zcela nevymizely.¹⁵⁸

V případě první varianty, kdy žena pracovala ve vykřičeném domě, měla několik možností, kde konkrétně pracovat. Nejnižší stupeň zastupovaly nevěstince, které měly od

¹⁵⁶ Jiří KARÁSEK ZE LVOVIC, *Puberta*, in: *Sexus necans*, s. 22.

¹⁵⁷ Radim KOPÁČ – Josef SCHWARZ, *Nevěstince a nevěstky: obrázky z erotického života Pražanů*, s. 5.

¹⁵⁸ M. LENDEROVÁ, *Chytla patrola...*, s. 105–106.

roku 1862 povinnost být označeny červenou lucernou. V tomto typu podniků byly ženy dostupné pro široké vrstvy veřejnosti, například i pro majetnější dělníky. Většinou zde nebyla žádná diskrétnost nebo prostor pro intimitu a soukromí. Druhým, o trochu vyšším, stupněm byly podniky pro střední třídu (právníky, učitele, lékaře, úředníky), které sice neoplývaly přepychem a bohatstvím, ale alespoň nabízely diskrétnost, mlčenlivost a určitou míru soukromí. Posledním a nejvyšším stupněm pak byly luxusní nevěstince, například v Praze byl vyhlášený *Nevěstinec Leopolda Friedmanna v Maislově ulici* nebo *Goldschmiedův nevěstinec v Kamzиковé ulici*, který byl vyhlášen jako královský *bordel*.¹⁵⁹

Cesta k profesní dráze prostitutky nepatřila k těm složitějším. Existovaly dokonce specializované agentury, které psaly články a inzeráty o možnosti stát se lehkou holkou do novin. Inzeráty samozřejmě byly šifrované a často využívaly nadsázku, hyperbolu a dvojsmysly, aby uchazečkám bylo jasné, jaká pozice je nabízena. Jako některé prostitutky působily na ulicích, vyskytovaly se na nich i dohazovačky, které lapaly *pěkné holky* a zprostředkovávaly jim práci. V neposlední řadě se také nejednou stalo, že byla dívka prodána do nevěstince svými rodiči nebo příbuznými a nebylo v jejích silách ani finančních možnostech se z něj vykoupit.¹⁶⁰

Pokud chtěl některý z pánů vyhledat prostitutku, použil většinou *Chytilův úplný adresář*, který vyšel roku 1912. Ten byl výpisem pražských nevěstinců a nevěstek a objevil se jako příloha v *Adresáři královského hlavního města Prahy a sousedních obcí*. Přesto však stačilo zeptat se kolemjdoucích nebo známých, *kde je ve městě hezky*, a tázající se byl odkázán na vyhlášená místa.¹⁶¹

Stát každý rok provedl městské sčítání a registraci prostitutek. Pro ilustraci může posloužit sčítání z města Prahy z let 1911 a 1914, kdy počet prostitutek stoupal. V roce 1911 bylo registrováno 468 prostitutek, z toho 180 ve veřejných domech a 288 na volné noze. V roce 1914 to pak bylo 520 prostitutek, kde 159 bylo ve veřejných domech a 368 na volné noze.¹⁶² Vyplývá z toho několik závěrů. Především atraktivnost tohoto řemesla v prvním desetiletí 20. století rozhodně nevyprchala, a k tomu více žen pracovalo sama na sebe, bez správce nevěstince, často rovnou z ulice. Ženy tedy byly samostatnější a odvážnější, dokázaly se o sebe postarat samy.

¹⁵⁹ Milena LENDEROVÁ, *Chytila patrola*, s. 93–94.

¹⁶⁰ *Tamtéž*, s. 83.

¹⁶¹ *Tamtéž*, s. 84–85.

¹⁶² *Tamtéž*, s. 91.

I když byla prostituce ve společnosti víceméně tolerována, faráři při bohoslužbách měli potřebu se k ní čas od času vyjádřit a netřeba příliš vysvětlovat, proč byl jejich názor zcela odlišný. Svatý Pavel v Bibli pronáší: „*Nevíte, že vaše těla jsou údy Kristovými? Mám tedy z údu kristových uničit údy nevěstky? Rozhodně ne! Což nevíte, že kdo se oddá nevěstce, je s ní jedno tělo?*“¹⁶³ Během bohoslužeb tak často nabádali věřící, aby se nevěstkám a „nečistým ženám“ vyhýbali, aby s nimi nesdíleli svá těla, protože to by pak znamenalo, že by s ní sdíleli i tělo Kristovo, což bylo nepřipustné. Podle katolické církve měl muž patřit své ženě a naopak.¹⁶⁴

Stát si byl ale vědom, že není v jeho silách maximálně kontrolovat (nebo zakázat) nevěstince a prostituci mimo ně, a proto vytvořil systém nástrojů, které měly schopnost udržet prostituci v přijatelných hranicích. Jednou z možností byla *reglementace*, kdy má stát možnost kontrolovat, zapisovat, udržovat seznamy, posílat lehké ženy na lékařské prohlídky, a potírat tak šíření pohlavních nemocí. Druhou variantou byl *abolicismus*, díky kterému dochází hlavně k (pře)výchově deviantů, bourání omezování prostituce a určité volnosti určitou „diplomatskou cestou“.¹⁶⁵

V 19. století byla prosazována politika *reglementace*, která se snažila udržovat prostitutky ve veřejných domech a kontrolovat je za pomoci úředníků, vyhlášek, zákonů a policie, která často spolupracovala s jejich správci. Snaha prostituci zakázat nebyla naplněna a výraznější pokusy o ni ani neproběhly.¹⁶⁶

Jako příklad významných reglementačních nařízení z konce 19. století mohou posloužit následující případy. Roku 1892 bylo vydáno nařízení zakazující přimíchávání omamných a povzbuzujících látek do jídla a nápojů hostů podniků. Bylo zvykem, že prostitutky svým hostům občas něco namíchaly, aby se rychleji a snáz dostaly k jejich penězům. V roce 1894 měly obce poprvé možnost nařídít prostitutce lékařskou prohlídku, aby se zamezilo šíření pohlavních nemocí. Od tohoto roku musely nevěstky chodit pravidelně k lékaři a bez jeho potvrzení svou profesí vykonávat nemohly. Od roku 1896 nebylo možné provozovat nevěstinec a hospodu v jednom, majitel si musel rozmyslet, jakým směrem své podnikání povede. Tím byla ztížena práce *šenkovním holkám*. Od roku

¹⁶³ M. CHADIMA, *Dějiny...*, s. 228.

¹⁶⁴ *Tamtéž*, s. 226.

¹⁶⁵ M. LENDEROVÁ, *Chytila patrola...*, s. 42.

¹⁶⁶ *Tamtéž*, s. 81–83.

1901 byla jejich situace ještě komplikovanější, a to tím, že jim bylo zakázáno pracovat jako barmanky nebo servírky, pokud byly zároveň i prostitutkami, a naopak.¹⁶⁷

Co se zvláštností dané doby týká, ve společnosti začaly být oblíbené a velmi vyhledávané tajné sexuální orgie. Tato novinka se zrodila ve Francii, a postupně se přesunula do Anglie, Německa, a nakonec i Rakouska-Uherska. Aby se člověk na tajné orgie dostal, musel zaplatit vysokou peněžní částku a být pozván svým známým. Organizátory orgií bylo upozorňováno, že se nejedná o druh prostituce a že je možné se buď zapojit, nebo se jen dívat.¹⁶⁸

Prostituce ale měla i druhou stranu mince, která byla ne vždy čistá a spravedlivá. Spousta žen chtěla profesi prostitutky vykonávat z vlastní vůle, ale byla mezi nimi i řada těch, které se k ní dostala nešťastnou náhodou a zůstaly v ní lapeny do konce života jako ve vězení. Se ženami se obchodovalo často tak, že se ve své mladické nerozvážnosti nechaly chytit do pastí pomoci lsti. Charismatický muž si často pozval mladou ženu k sobě domů, nechal ji u sebe pár dní, koupil jí drahé šaty a šperky, a tím jí u sebe vytvořil dluh. Ten byl samozřejmě mnohonásobně větší a nemožný splatit. Žena se musela pokusit dluh uhradit, ale ten jí byl s dalšími dny a týdny zvyšován za další oblečení, střechu nad hlavou, jídlo a zprostředkování zákazníků.¹⁶⁹

Jsou známy i případy, kdy rodiče odporným způsobem využívali své nezletilé dcery. Skrze inzerát v novinách nebo po známosti nabídli své dítě staršímu muži, nechali je vykonat pohlavní styk, aby po něm otec ihned vpadl na sjednané místo. Začal tvrdit, že dívka ještě byla „*pod zákon*“ a muž, který si ji koupil, musel zaplatit odškodné, aby ho rodiče neudali. Tímto způsobem se proces opakoval znovu s dalšími muži.¹⁷⁰

V roce 1906 vyšel ve Vídni erotický román nesoucí název *Josefina Mutzenbacherová: Životní příběh vídeňské nevěstky, jak jej sama vypravuje*. Pro náš výzkum je významný z toho důvodu, že obsahoval zpověď vídeňské prostitutky, která deníkovou formou detailně popsala výkon své profese a s ní spojené milostné aférky. Od té doby vyšla řada dalších vydání a pokračování a dnes je již známo, že se jedná o fiktivní příběh, který napsal rakouský spisovatel Felix Salten. To ale příběhům neubírá na atraktivitě a bezpochyby se jednalo o další nepatrný krok k tomu, aby se o ženě a její skutečné roli v sexu mluvilo více

¹⁶⁷ R. KOPÁČ – J. SCHWARZ, *Nevěstince...*, s. 7.

¹⁶⁸ S. K. NEUMANN, *Dějiny ženy*, s. 913.

¹⁶⁹ *Tamtéž*, s. 926–929.

¹⁷⁰ *Tamtéž*, s. 922–923.

a lépe. V ilustrativní ukázce je patrné, že se na veřejnost dostaly nové termíny a jakási intimnější otevřenost: „*Páni si nechávali ponejvíce předvádět “lesbické skupiny”. Sedávali s hrozně blbýma, skelnýma očima v malé lenošce a dívali se, jak se my, děvčata, navzájem lížeme a onanujeme prstem.*“¹⁷¹

Zajímavé na narativu v povídkách Jozefíny potom je, že jsou v něm prostitutky líčeny jako osoby, které svou profesi plně respektují a často je i baví. S nepříjemnými momenty se vyrovnávají tak, že se nad muže povyšují. Celou dobu plní jejich vůli, ale ve skutečnosti jsou to ony, kdo všechno řídí, kdo má navrch a kdo plně kontroluje celou situaci.¹⁷²

Fenoménem přelomu 19. a 20. století se stala romantizace prostituce. Básníci a spisovatelé viděli v lehkých holkách zničená, nešťastná děvčata, která byla ve velmi nízkém věku lapena do pasti a většinou za to mohla nepříjemná okolnost nebo doba. S. K. Neumann v jedné ze svých básní nazval jako *velikou písně života interpretku*¹⁷³ snad nejznámější francouzskou kurtizánu Lianu de Pougy, které celou báseň věnoval. Nebyl jediným autorem, jenž psal pro ženy, které prodávaly svá těla. Josef Svatopluk Machar prostitutce dokonce věnoval veršovaný román známý pod názvem *Magdalena* (1893). Pojednává o mladé prostituce Lucy, kterou chce z nevěstince vykoupit měšťan Jiří. Děj se zamotává, buržoazie jejich osud komplikuje a ke gradaci dochází v závěru děje, kdy chce Lucy spáchat sebevraždu. Ústřední inspirací pro román byla Máří Magdalena, prostitutka, která se rozhodla následovat Ježíšovo učení a vykoupila se tak.¹⁷⁴

S. K. Neumann dále upozornil na nevyváženost přístupu k prostitutkám ve své básni *Žel mi tě po letech ještě...* Užil k tomu příkladu mladé dívky, jež byla zničena měšťany a šlechtici, kteří si koupili její tělo, a přesto jí určitým způsobem opovrhovali. Když pak zemřela, nikdo si na ni nevzpomněl a nikdo ji nelitoval. Chtěl by ji pomstít a pomstít se na všech „údajně spořádaných“ mužích a jejich manželkách:

„*MLADIČKOU a subtilní zavraždili tě*
otcové počestní,
nudíce se u manželek ctnostných,
a jejich synové,

¹⁷¹ Felix SALTEN – Jaroslav MAZAL, *Ze vzpomínek Jozefíny Mutzenbacherové*, s. 11.

¹⁷² viz myšlenkové pochody Jozefíny ve výše citované knize

¹⁷³ viz S. K. NEUMANN, *Na Lianu de Pougy*, in: *Apostrofy hrdé a vášnivé*, s. 14.

¹⁷⁴ viz Josef Svatopluk MACHAR, *Magdalena*, Praha 1919.

*užívající světa.*¹⁷⁵

Karel Toman ve sbírce *Pohádky krve* (1898), konkrétně v básni *Píseň života*, popsal a líčil krásu a životní sílu nevěstky. Zmiňoval, jak v ní vře krev a vášně, s jakou intenzitou je schopna milovat a toužit, ať už po fyzické lásce, tak i po té mentální a psychické. Je zde zidealizována jako nešťastná žena toužící po nejčistší lásce, autor navodil atmosféru skrze vzpomínky na dětství a snovost. Přesto je však stažena na zlou stranu a nešťastně umírá.¹⁷⁶

Odborníkům nezbyvá než polemizovat nad tím, proč k romantizaci prostituce v daném časovém období docházelo. Simone de Beauvoir ve své práci zmínila, že člověk touží po tom a miluje to, co mu připadá nedostupné.¹⁷⁷ Domnívám se, že v básnicích přetrvávala romantická představa o prostitutkách z dob, kdy se staly populárními texty Zolova *Nana* (1880) a *Břicho Paříže* (1873). Zkrátka jim daný námět mohl přijít poutavý a moderní. Na druhou stranu mohli být znuděni *pokryteckou morálkou*¹⁷⁸ a jediným způsobem, jak provokovat, se jim jevila glorifikace prostituce.

V umění a literatuře však nikdy nebyla oslavována jedna věc, a tou byla nevěra ze strany ženy. Ta byla nepřipustná a pro ženu-manželku společensky zabíjející, neodpustitelná. Zato u muže byla nepřijemná, ale přijatelná.¹⁷⁹ Dokonce panoval názor, že sex bez cíle plodit děti v manželství patří mezi odpustitelné hříchy, cizoložství a smilstvo nikoliv.¹⁸⁰ Již od dob Balzaca se společností šířilo přesvědčení, že pro muže není podstatné, aby byl ženou milován, ale aby nebyl podváděn.¹⁸¹ Manželka se tedy musela za každou cenu snažit, aby k nevěře z její strany nedošlo, nebo naopak aby byla zamlčena. V tomto ohledu se požadavky na její osobu podobaly těm, kdy musela zatajit předmanželský sex.

Zároveň byla na ženy svalována vina za veškeré pohlavní nemoci, nejrozšířenější z nich byl v dané době syfilis. Podle odborníků a společnosti byly přenašečkami pouze ony, nikoliv jejich muži.¹⁸² Přitom bylo ve statistikách prokázáno, že pohlavními chorobami nejvíce trpěli mladí studenti vyhledávající náruč prostitutek. Naopak dělníci a vesničané s pohlavními chorobami problém neměli, protože uvolněná pohlavní a erotická výchova na

¹⁷⁵ S. K. NEUMANN, *Žel mi tě po letech ještě...*, in: *Apostrofy hrdé a vášnivé*, s. 15.

¹⁷⁶ viz Karel TOMAN, *Píseň života*, in: *Pohádky krve*, s. 27–29.

¹⁷⁷ S. de BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, s. 166–167.

¹⁷⁸ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 867–868.

¹⁷⁹ L. BROŽOVIČOVÁ, *Žena...*, s. 20.

¹⁸⁰ M. CHADIMA, *Dějiny...*, s. 246.

¹⁸¹ S. de BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, s. 241.

¹⁸² F. RIDDELL, *Sex...*, s. 28.

venkově je nenutila vyhledávat lehké holky za peníze.¹⁸³ I kvůli tendencím obviňovat za nemoci jen ženy se v novinách těsně před první světovou válkou začaly objevovat články vyjadřující se k této problematice. Bylo upozorňováno, že se z nemocné ženy stává „*uvadlá stařena, bez radosti na životě, bez dětí, bez lásky (...)*“ a že je nutné ženu v tak tragickém stavu neshazovat a neztracovat, ba naopak chránit.¹⁸⁴

Modernizační procesy, ke kterým se řadí industrializace, urbanizace a byrokratizace, a změny v pracovní sféře¹⁸⁵ s sebou nesly další negativní dopady, které se připsaly k deviantním jevům daného období; v továrnách byly pracující ženy ve větším ohrožení, S. K. Neumann se nebál použít nadsazený termín „*harém pro majitele*“ a vysvětlil, že znásilnit svou podřízenou bylo pro pány továrníky mnohem snazší než v dřívějších dobách. Sdílené byty v městských ghettech s sebou taktéž nesly vyšší riziko nebezpečí a možných znásilnění, unavené dělnice často neměly dost síly a energie ubránit se chtivým sousedům.¹⁸⁶

Jako reakce na viktoriánskou snahu potlačit veřejnou diskuzi o sexuálních tématech začaly s příchodem nové generace přelomu 19. a 20. století vyplouvat na povrch sexuální fantazie, o kterých se některým lidem dříve ani nezdálo.¹⁸⁷ I přestože byly v 19. století označovány za sodomii všechny sexuální polohy (vyjma misionářské) i sex se stejným pohlavím,¹⁸⁸ mezi lidmi se objevily další deviace a „zvrhlosti“. K nim patřil sadismus, masochismus, fetišismus, nymfomanie, nekrofilie a také (viditelnější) homosexualita.¹⁸⁹

Za objevitele a tvůrce sadistických praktik je svým způsobem považován markýz Donatien Alphonse Francois de Sade, jenž v roce 1795 napsal dílo *120 dnů Sodomy*, ve kterém detailně popsal sadistické a perverzní sexuální choutky mužů i žen. V úvodu uvedl, že se mělo jednat o studii sexuálních deviací. Přesto je patrné, že někteří lidé konce 19. století měli ke knize přístup a čte se dodnes.¹⁹⁰ Upozorňovala čtenáře, že se rozhodně nejedná o pornografické dílo, ale že jde o odbornou studii postavenou na dlouholetém sledování různých skupin lidí a jejich sexuálních choutek. Její snaha zajít do nejkrajnějších detailů, a to opakovaně a občas až zbytečně, byla zarážející.

¹⁸³ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 896.

¹⁸⁴ L. HAŠKOVEC, *Snahy eugenické*, in: *Ženské listy*, roč. 4, 1913, příloha PRÁCE, s. 3.

¹⁸⁵ M. BAHENSKÁ – L. HECZKOVÁ – D. MUSILOVÁ, *Nezbytná...*, s. 257.

¹⁸⁶ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 866.

¹⁸⁷ MORUS, *Světové dějiny...*, s. 226.

¹⁸⁸ M. LENDEROVÁ, *Zpovědní zrcadla...*, s. 96.

¹⁸⁹ MORUS, *Světové dějiny...*, s. 226.

¹⁹⁰ MARKÝZ DE SADE, *120 dnů Sodomy*, s. 319–325.

Masochismus se naopak poprvé dostal k veřejnosti v novele *Venuše v kožichu* Leopolda von Sacher Masocha roku 1870. V něm je psychologicky rozebrána postava muže, který potřebuje k uspokojení fyzickou bolest. Zajímavé je, že ač ve zkoumaném období byl masochismus veřejností naprosto nepřipustnou sexuální praktikou, tak jsou v knize pasáže o lásce, citu a psyché – přesně tak, jak bylo pro konec 19. století typické. Láska, touha, sex jsou spojeny do jednoho, a i to by se, dle mého názoru, dalo považovat za významný společenský pokrok: „*Láska nezná ani ctnost, ani zásluhu, miluje, odpouští a trpí všechno, protože musí: nevede nás náš úsudek, nevedou nás přednosti či chyby, které odhalíme, nepřitahují nás k odevzdání nebo nás neodstrašují. Je to sladká, bolestná, tajemná moc, která nás pohání, a my přestaneme myslet, cítit, chtít, necháme se od ní pohánět a neptáme se.*”¹⁹¹

Ač se mohly světy žen nevinných a marnivých zdát jako světy naprosto odlišné a rozdílné, nebylo tomu tak. Všechny toužily, snily a patrně i doufaly, že se situace v blízké budoucnosti obrátí. Prošly několika zásadními společenskými změnami, a přestože se o erotice a svých touhách nemohly vyjadřovat napřímo, neznamenalo to, že je necítily. Česká básnířka Růžena Jesenská napsala ve své básni, že láska neznamená pro ženu jen duši, ale i tělo.¹⁹² A právě tělo je všechny do jedné spojovalo.

¹⁹¹ Leopold von SACHER-MASOCH, *Venuše v kožichu*, s. 185.

¹⁹² Dobrava MOLDANOVÁ, *Básniřky na přelomu 19. a 20. století*, in: *Česká literatura v perspektivách genderu*, s. 117.

4. ŽENA TOUŽÍCÍ, SMYSLNÁ, KRÁSNÁ

Žena přelomu 19. a 20. století se ke své touze nemohla přiznat veřejně, například na stránkách knih nebo periodik. Pokud tak některá přece jen učinila, udělala to spíše ve snaze provokovat a s cílem na sebe upozornit, nikoliv však veřejně proklamovat své milostné fantazie a přání.¹⁹³ Žena se zároveň s erotickými fantaziemi a pasážemi v knihách nemohla ztotožnit, protože v nich zkrátka chyběla. Erotika v literatuře ve většině případů nebyla popisována do detailů, čtenáři si museli vystačit s *vášnivými, omamujícími a ohnivými polibky*. Detailnější popis jim byl odepřen.¹⁹⁴

Ojedinělým případem vnímání sexu byly příběhy publikované v Lumíru, kde se psalo o hlavním hrdinovi Evženu Voldanovi, jenž zastával názor, že sex nemusí být podmíněn láskou nebo citem. Pohlavní styk však stále zůstal „za oponou“.¹⁹⁵ Tedy alespoň pro ženy, muži ve své literatuře našli erotické pasáže rozepsané detailněji.¹⁹⁶ Aby nebyla společnost šokována razantní změnou v otevřenosti ohledně intimních podrobností, vytvořili si autoři nepsanou dohodu: pokud hrdina v příběhu zažije erotická dobrodružství, musí na jeho konci spáchat sebevraždu, zemřít. Příkladem mohou být příběhy Václava Hladíka (*Evžen Voldan*, 1905), Karla Engelmüllera (*Dobrodružství*, 1913) a Václava Štecha.¹⁹⁷

Největší pozdvižení samozřejmě vyvolávalo, když se o erotických tématech vyjadřovala žena-spisovatelka. Významným okamžikem byl rok 1907, kdy Marie Bosáčková (píšící pod pseudonymem Maryša Šárecká) vydala povídku *Ave, Satanas* a muže metaforicky popsala jako „*plamenného býka*“. Nejintenzivnější pobouření se paradoxně rozpoutalo v řadách žen, které se stylizovaly do role bojovnic za lepší vzdělávání.¹⁹⁸

Podobným problémům společnost v zahraničí nečelila. Před první světovou válkou byla intimní a sexuální témata téměř detabuiizovaná a atmosféra byla uvolněnější. Například v roce 1904 vycházely v tisku povídky o Eveline (*The Modern Eveline*), která by se dala připodobnit k dříve zmiňované Jozefině Mutzenbacherové, vídeňské prostitutce. *The Modern Eveline* byla, stejně jako v ukázce, necenzurovaná a erotická: „*Pevně jsem*

¹⁹³ Jacek DEBICKI – Jiří ŠPAČEK, *Dějiny umění: malířství, sochařství, architektura*, s. 248–249.

¹⁹⁴ D. MOCNÁ, *Pokleslý secesní eros*, s. 232.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, s. 228.

¹⁹⁶ *Tamtéž*, s. 236.

¹⁹⁷ *Tamtéž*, s. 229.

¹⁹⁸ *Tamtéž*, s. 236.

uchopila jeho ztvrdlé mužství. Něžně a rytmicky jsem jím zahýbala nahoru a dolů (...) několik minut ho sála. Nechtěla jsem však, aby byl hotov již nyní. Tu mnou mrštil na divan. (...) “Budme neslušní, jak jen to půjde!”¹⁹⁹

K vrcholnému projevu erotiky v literatuře na našem území došlo těsně přes vypuknutí první světové války, která pak způsobila, že zájem o ni v literatuře silně poklesl. Nenastalo ale naprosté utišení a vyprchání, naopak po roce 1918 se plynule navázalo tam, kde před válkou tyto snahy skončily. Proslavil se například František Trefný, který vydával erotickou literaturu o pohlavní zdravovědě a k tomu si ještě založil závod na erotické pomůcky.²⁰⁰

Na promítání se erotických motivů do literatury měl zajisté vliv i umělecký proud, který přibližně od roku 1890 hýbal celou Evropou. *Secese* (nebo také *Glasgow Style* či *art nouveau*) dávala „*přiznačný důraz na dekorativnost ženského zjevu*“.²⁰¹ Žena byla vyobrazována v županu nebo negližé, a tyto motivy byly považovány za maximálně smyslné a erotické.²⁰² Tento umělecký směr byl typický asymetrií, organickými formami, pastelovými barvami, přírodou a osobitostí. Nejdůležitějším prvkem byla ženská postava či linie jejího těla, rozpuštěné vlasy pak symbolizovaly erotiku, smyslnost a plodnost.²⁰³

Obrázek 3: *Documents décoratifs*, Alfons Mucha, 1902²⁰⁴ Obrázek 4: *Documents décoratifs*, Alfons Mucha, 1902²⁰⁵

¹⁹⁹ J. R. PETERSEN, *Století...*, s. 24–25.

²⁰⁰ D. MOCNÁ, *Pokleslý secesní eros*, s. 236.

²⁰¹ *Tamtéž*, s. 229.

²⁰² *Tamtéž*, s. 230–231.

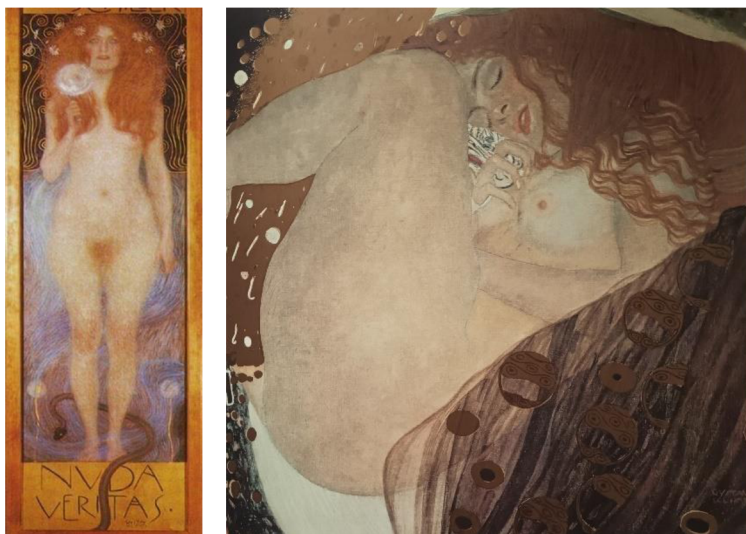
²⁰³ Susie HODGE, *Stručný příběh žen v umění*, s. 21.

²⁰⁴ Sarah MUCHOVÁ, *Alfons Mucha*, s. 67.

²⁰⁵ *Tamtéž*, *Alfons Mucha*, s. 67.

Nejvýznamnějším představitelem secese byl v tomto smyslu patrně Alfons Mucha, který vytvořil stovky secesních plakátů a obrazů zobrazujících ženy, ať už s erotickým nádechem či bez něj. Roku 1902 mu byla ve Francii vydána publikace *Documents décoratifs*, která obsahovala obrazy a návrhy zaměřené na nahé lidské tělo, které sloužilo jako stěžejní dekorativní prvek (viz *Obrázek 3* a *Obrázek 4*).²⁰⁶

S vyobrazením erotické secesní ženy ale nezačal Alfons Mucha. Gustav Klimt vytvořil obraz zvaný jako *Nuda veritas* (*Nahá pravda*) v roce 1889 a zapsal se tak do výtvarného umění jako tvůrce erotické secesní ženy. Zároveň je jeho *Nahá pravda* (viz *Obrázek 5*) považována za manifest secese.²⁰⁷ Klimt za svou uměleckou dráhu vytvořil několik tisíc kreseb a obrazů vyobrazujících ženský akt a nahé tělo. Řada odborníků se shoduje v tom, že jeho práce vyvolává v pozorovateli pocit, že „*může ženu kdykoliv mít*“ a staví jí tak do role pasivního tvora, od něhož se očekává povolnost a přizpůsobení se.²⁰⁸ Jeho tužkou kresleným aktům se nejvíce podobá dílo *Danaé* (viz *Obrázek 6*) z přelomu let 1907/1908. Představuje nahou spící ženu, přes intimní partie „cenzurovanou“, a přesto silně erotickou.²⁰⁹

Obrázek 5: *Nuda veritas*, Gustav Klimt, 1889²¹⁰ Obrázek 6: *Danaé*, Gustav Klimt, 1907/1908²¹¹

²⁰⁶ S. MUCHOVÁ, *Alfons...*, s. 65–67.

²⁰⁷ Markéta THEINHARTOVÁ, *Mezi Ideálem a Nahou pravdou. K proměně pojetí aktu v malířství 19. století*, in: *Tělo a tělesnost v českém výtvarném umění 19. století*, Plzeň 2009, s. 10–11.

²⁰⁸ Susanna PARTSCHOVÁ, *Gustav Klimt: Život a dílo*, s. 263–265.

²⁰⁹ *Tamtéž*, s. 151.

²¹⁰ *Nuda Veritas*. In: *Gustav Klimt* [online]. [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.gustav-klimt.com/Nuda-Veritas.jsp>

²¹¹ S. PARTSCHOVÁ, *Gustav...*, s. 149.

Secesní motivy se propisovaly například i do básní Františka Gellnera. Ve sbírce *Radosti života* často vyobrazoval i hezčí stránku milování, plnou touhy, citu a lásky, a využíval k tomu motivů, jež jsou s nimi totožné: příroda, zelená barva, země. Vidět jsou například v básni *VIII*:

„A přijde den a luh se zazelená,
zpěv zazní do ticha.
A země jako roztoužená žena
smyslně zavzdychá.“²¹²

Co se erotických motivů v prozaickém díle týká, Marie Majerová se nikdy příliš nebála jít proti proudu. Ve svém *Planém milování* (1911) a povídce *Nekající Magdalena* detailně popsala myšlenkové pochody toužící ženy. Hrdinka toužila po pozornosti, toužila po lásce a toužila i po sexu. Otevřeně a upřímně přiznala, že by vše chtěla zažít znovu poprvé, že si uvědomuje svou krásu a že by chtěla své tělo sdílet s dalším člověkem: „*Chci někomu ukázat své hezké tělo. Zdeněk je přijímá, jako by se samo sebou rozumělo, že jsem krásná. Chci někoho provádět po důvěrných pěšinkách citového nepokoje. Chci znova okusit prchavé chvílky prvního vzrušení, chci poroučet a třeba také poslouchat. Chci rozněcovat.*“²¹³

V jiné ze svých povídek, konkrétně v povídce *Změna*, zašla ještě dál a postavila ženu do role bytosti, která nejenom že toužila po muži a rozkoši, ba dokonce toužila po všech mužích, které kdy měla nebo které kdy může mít. Jakmile zažila rozkoš s jedním mužem, přešla hned k jinému: „*Tu stála ona a na těchto třech mužích měřila rozpětí svých ženských sil. (...) Netoužila po něm, nepatrném mezi ostatními, kteří ji mohli poskytnout zdravou rozkoš, ale po všech mužích, se kterými se kdy setkala, po žádném zvláště a po všech najednou: že sotva poznala jednoho, touha ji hnala do náručí druhého.*“²¹⁴

Takové romány byly v očích současníků velkým problémem. Romány a novely s podobnou tematikou vyvolávaly v dívkách vášeň, která je přirozeně vedla i k masturbaci. Nutno podotknout, že masturbace byla považována za nemoc a převládal názor, že je třeba jí zamezit.²¹⁵ Zajímavé potom je, že dívkám a ženám „stačily“ pouze milostné romány a ani nemusely obsahovat vášnivé či erotické pasáže. Italský filozof Evola to vysvětlil tím,

²¹² F. GELLNER, *Báseň VIII*, in: *Radosti života*, s. 47.

²¹³ M. MAJEROVÁ, *Nekající Magdalena*, in: *Plané milování*, s. 154.

²¹⁴ M. MAJEROVÁ, *Změna*, in: *Plané milování*, s. 60.

²¹⁵ F. RIDDELL, *Sex...*, s. 65–67.

že: „*Lidská touha je v podstatě vždy psychická, a fyzická touha není ničím jiným než přetvořením a transpozicí touhy psychické.*“²¹⁶ Jeho tvrzení dává smysl. Ženina touha je prvně psychická. I Simone de Beauvoir upozornila, že pro ženu je sex spíše psychickou potřebou. K dosažení orgasmu potřebuje být stimulována psychofyzilogicky, na rozdíl od muže, pro nějž je sex potřebou biologickou a psychický aspekt k vyvrcholení většinou nepotřebuje.²¹⁷

Osobně se domnívám, že otázka ženského orgasmu je nejpálčivější otázkou zkoumané problematiky. Jedná se o tak intimní a osobní věc, že je velmi obtížné vypátrat, zda jsou různá tvrzení o něm a sexualitě celkově pravdivá. Přesto však byla historie schopna odhalit několik v dané době veřejně dostupných rad a vyjádření k ženskému orgasmu. Soudobí odborníci se často vyjadřovali ke klitoridálnímu orgasmu. Jedním z nich byl i Sigmund Freud, podle něhož role ženy byla ve všech ohledech pasivní (v životě i sexu), a proto bylo nevhodné a nevyspělé se během soulože snažit o stimulaci klitorisu za cílem uspokojit ženu.²¹⁸ Jeho teorii na počátku 20. století potvrdila tzv. Paní Craddock, která v zahraničí vydala *The Wedding Night*. Ve své publikaci popsala, jak by měl muž ženu stimulovat, aby zvlhla, a to za tím účelem, že by ji následný pohlavní styk méně bolel. Zároveň zdůrazňovala, že klitoris jako jedinou lidskou část stimulovat nemůže. Paní Craddock byla za své „*neblahé působení na společnost a nestydatost*“ souzena před soudem a dohnána k sebevraždě.²¹⁹

Termín orgasmus nebyl v tehdejší společnosti často používán, a to z toho důvodu, že byl (chybně) zaměňován s ženskou duševní nemocí, tzv. *hysterií*. Nový zájem o hysterii a potřeba se tímto fenoménem zabývat se v Evropě znovu objevily na konci 19. století a na naše území se dostaly v prvním desetiletí 20. století. Ženy byly podrobovány detailním lékařským vyšetřením kvůli svým duševním problémům. Údajně byly přecitlivělé, citově dráždivé a výbušné, jejich reakce byly přemrštěné a během vzrušení (vaginální i klitoridální orgasmus), trpěly třesem celého těla a křečemi.²²⁰ O hysterii byly psány dlouhé vědecké studie a eseje, často bylo upozorňováno na ohrožení manželství, pokud se tato nemoc u ženy rozvine. Odborníci byli přesvědčeni, že nedostatek sexu hysterii zajisté nezpůsobuje.²²¹ Podobné studie šly ruku v ruce s pojednáním o eugenicé, která se stala

²¹⁶ J. EVOLA, *Metafyzika...*, s. 58–59.

²¹⁷ S. se BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, s. 190–191, 217.

²¹⁸ M. FAFEJTA, *Úvod...*, s. 125.

²¹⁹ J. R. PETERSEN, *Století...*, s. 26–28.

²²⁰ Božena NEVŠÍMALOVÁ, *O ženské hysterii*, in: *Ženské listy*, č. 8, 1913, příloha PRÁCE, s. 1–2.

²²¹ *Tamtéž*, s. 1–2.

oblíbenou vědní disciplínou právě v 19. století. I v *Ženských listech* roku 1913 pravidelně vycházely studie do rubriky *Snahy eugenické*, kde profesor Ladislav Haškovec rozvíjel polemiky nad tím, jestli by pro společnost nebylo přijatelnější, kdyby si manželé před svatbou nechali udělat lékařský a eugenický posudek, aby došlo ke spojení co nejlepších potenciálních genetických informací. V páté ze šesti studií stavěl hysterii na stejnou příčku s perverzí a zároveň tvrdil, že perverze i hysterie jsou vrozené.²²²

Odvážlivci doby ale i přesto ve svých dílech a verších nejednou ukazovali, že nejenže věděli, jak ženu sexuálně uspokojit, ba dokonce zaznamenávali, co se během sexu děje s jejím tělem a co se jí během orgasmu odehrává v hlavě. Například Fráňa Šrámek ve smyslné sbírce *Splav* (1916) použil spojení „*spodem jsem pustila vodu*“ nebo „*má duši z borůvek. Potřísnil / mi ústa, už to z nich nesetru.*“²²³, která pravděpodobně metaforicky popisují, jak žena zvlhla a že jí muž potřísnil ústa během orálního sexu. Jeho sbírka se totiž řadí k vitalismu, a ten je typickým spojením člověka a přírody, která jeho činy i erotizuje.²²⁴

František Gellner ve své básni *Na sophu zeleném* ze sbírky *Po nás at' přijde potopa* (1901) popsal milování plné citu, emocí a lásky. Bezpochyby zachytil snahu muže uspokojit ženu, jež miluje:

„(...) a spánky průsvitné jsem tiskl do dlaní.
Na hlavě mojí se jí prsty třásly jemně
ve svitech zjemnělých na sophu zeleném.
Ó dálky průhledné! Ó něžný smutku ve mně!
Ó zlaté paprsky na moři ztišeném!“²²⁵

S. K. Neumann ve sbírce *Bohyně, světice, ženy* (1915) v několika po sobě jdoucích básních popsal touhu ženy po pohlavním styku a neopomněl zaznamenat ani psychický aspekt milování. V básni *Judita* detailně popsal orgasmus ženy, a aby její objevování vlastní sexuality zdůraznil, vložil jí do úst spoustu řečnických otázek, které napojil na náboženství a Jehovu. K šokování ještě využil motiv panenství a rozkoš se pro dívku-pannu stala ještě intenzivnější:

„Oh, Jehovo, co děje se to se mnou?“

²²² Ženské listy, číslo 1-6, 1913, příloha PRÁCE.

²²³ Fráňa Šrámek, *Neopatrný*, in: *Splav*, s. 54.

²²⁴ Miroslav ČERVENKA – Vladimír, MACURA – Zdeněk PEŠAT, *Fráňa Šrámek*, in: *Slovník básnických knih*, s. 300.

²²⁵ F. GELLNER, *Na sophu zeleném*, in: *Po nás at' přijde potopa*, s. 23.

*Ty ruce chlípné na mých bocích, nadrech,
ta ústa hlodající na mé kůži
mne nemrazí, a chvěji-li se, bože,
to není hmusem... Oheň v sobě cítím
a jeho žár je sladký... Cožpak šílím?
Pod tíhou toho těla neumírám,
já žiju, bože... Mizi Holofernes,
stan, lože, svět... Oh, svítí velké hvězdy.
Pod fíkem nahá poznala jsem štěstí...
Co je to, bože? Bolest? Rozkoš horká?
Oh, Jehovo, mám výkřik slasti v hrdle
a bojím se jím zaplašit sen svůj...“²²⁶*

K rychlejšímu a spolehlivějšímu dosažení orgasmu lidé používali různé erotické pomůcky a nástroje. Jejich rozmach zaznamenali převážně lidé ve Velké Británii a ve Francii, ale postupně se dostaly i do dalších částí Evropy. Již od počátku 19. století byla na trhu dostupná erotická hračka ve tvaru penisu, která sloužila k vaginální stimulaci ženy. Na konci 19. století firmy, které ji vyráběly, svým zákazníkům dokonce tvrdily, že zmírňuje menstruační bolesti, a proto je doporučována předními lékaři.²²⁷ Pánské osazenstvo si nejvíce zamilovalo tzv. *femme de voyage*, tedy nafukovací pannu, jejíž kolébkou byla Francie. Za hlavní výhodu bylo proklamováno, že se vejde do pánského klobouku.²²⁸ Pro ženy byl dokonce vyvinut i VeeDee vibrátor, a to roku 1883. Hlavním důvodem jeho vzniku byla léčba ženské hysterie.²²⁹

Konec 19. století a jeho tendence bádát i v duchovních a spirituálních oblastech změnily ženu a její sexualitu ještě v jednom směru. Nejenže všeobecně vznášel požadavek spojovat pozemské s nadpozemským, dokonce na přední pozice vnímání a zobrazování člověka stavěl jeho duši. Tvrdil, že duše se podepisuje na fyzické stránce člověka a neměla by být opomíjena.²³⁰ Většina odborníků na sexualitu ve zkoumaném období nepřipouští duchovní rovinu sexu, avšak během studia uměleckých textů jsem se mnohokrát setkala se symboly odkazujícími k *psyché*, *duchovnu* a *transformaci* zapříčiněné právě sexuální

²²⁶ S. K. NEUMANN, *Judita*, in: Bohyně, světice, ženy, s. 20.

²²⁷ F. RIDDELL, *Sex za časů*, s. 157–159.

²²⁸ *Tamtéž*, s. 165–166.

²²⁹ *Tamtéž*, s. 161–163.

²³⁰ Aleš FILIP – Roman MUSIL, *Duše v těle*, s. 20–31.

zkušeností. Italský filozof Julius Evola vysvětloval hodnotu působení ženské duše na duši mužovu tak, že „žena je pro muže nejen zdrojem fyzické slasti a věčnou inspirací umění, ale také matkou jeho duchovního světa. V profánním sexu vystupuje žena jen jako žena afroditická, v sakrálním či esoterním sexu již jako Sofie či „vnitřní Eva“. Nástrojem toho je onen „fluidický koitus“, tajemství jeho duchovního orgasmu a následné bytostné transformace.“²³¹ Své teorie vystavěl na přesvědčení, že žena a muž během sexu tvoří Jungovo *Unio* a že hlubiny bytí lze dosáhnout jen pohlavním spojením.²³² Zároveň ale namítl, že v 19. století sexuální zkušenost nemohla mít metafyzickou rovinu, protože lidé zůstali příliš uvězněni v představách o vývoji člověka a jeho pudovosti.²³³ Nesouhlasím s ním, neboť v umělecké tvorbě přelomu 19. a 20. století jsem našla zmínky o psyché i transformační rovině sexu.

S. K. Neumann byl přesvědčen, že na konci 19. století se v ženě konečně hledala duchovní bytost. Upozorňoval sice, že do ní žena musí dorůst, odhadoval hranici ve věku dvaceti pěti let, kdy se zbavila největší naivity a ideálů, ale i tak zdůraznil její význam a udělal z ní mužovu rovnocennější partnerku – na mentální a psychické úrovni.²³⁴ Neopomenul dodat, že muž a žena se od sebe liší a díky tomu se doplňují v jeden celek.²³⁵

Dokládá to například úryvek z jeho básně *Umění*, ve které opěvuje silnou, samostatnou, pyšnou ženu a je ochoten se jí během styku oddat plně, tedy i svou psyché a duší:

„Každý oddech své psychy v klíně ti nechám,
proměň jej
polibkem žhavé výhně rtů svých
v orchis vášnivou,
v orchis krvavou,
v Herodias širých hájů svých,
kde básníci bledí vzpomínají dnů milosti tvé...“²³⁶

²³¹ J. EVOLA, *Metafyzika sexu*, s. 13.

²³² *Tamtéž*, s. 24, 56.

²³³ *Tamtéž*, s. 53.

²³⁴ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 876.

²³⁵ *Tamtéž*, s. 9.

²³⁶ S. K. NEUMANN, *Umění*, in: *Apostrofy hrdé a vášnivé*, s. 30.

Jiří Karásek ze Lvovic posunul psyché a duši na ještě vyšší stupeň, a to v básni *Santa Caterina di Siena*. Pohledem ženy v ní líčil její vliv na mužův duchovní život a skutečně se (sama žena), jak zdůrazňoval Evola, nazvala „*matkou mužova duchovního života*“:

„A vonné kořením a ambrou, v chvatu
 Se tiskly se vzdechem v má drobná ústa
 V klín jsem jej vzala, jako děcko tiskne
 Si k lůnu matka. Neboť jeho duši
 Jsem byla rodičkou a jeho nitro,
 Mlčení holubice, přetvářela
 Jsem v nástroj poddajný, bych nešpor píseň
 Přehrála na něm, než jej v cherubímův
 Odevzdám ruce...“²³⁷

K lepšímu pochopení vnímání ženské sexuality jistě slouží i vyobrazování jejího těla. Dobové materiály nabízí nespočet kusů a možností, jakým způsobem se žena dané doby ztvárňovala. V ženských periodikách byla vyobrazována velmi početně a spořádaně, na ženských focených aktech stejným způsobem, i dokonce i tím opačným. Jako ilustrace mohou posloužit dva extrémy, mezi nimiž se zobrazení ženského těla pohybovalo.

Obrázek 7: 1913, reklama na prádlo²³⁸

²³⁷ Jiří KARÁSEK ZE LVOVIC, *Santa Caterina di Siena*, in: *Ostrov vyhnanců*, s. 33.

²³⁸ *Ženské listy*, č. 12, 1913, archiv: Východočeské muzeum v Pardubicích, s. 24.

Za první extrém považuji například reklamu na dámské spodní prádlo v *Ženských listech* (1913). Žena je zahalena od ramen až po kotníky do splývavé noční košile, která nelichotí jejím liniím, protože je zabrána těsně pod prsy. Dokonce má nočním čepcem zahalené i vlasy, které v dané době symbolizovaly erotiku, svůdnost a ženskou krásu. Znamená to tedy, že se před svým mužem zahalovala a neoblékala nic výrazně erotického. Paradoxně má poměrně velký výstřih a nedá se tedy říct, že by byla nucena se zahalovat upejpavě a přehnaně.²³⁹

Jako druhý extrém mohou posloužit dobové akty zachycující modelky pózující v ateliérech na přání svých fotografů. Jejich škála je široká, od cudnějších až po pornografické a sadomasochistické. Na vybraných fotografiích lze demonstrovat pestrost, se kterou byly akty tvořeny.

První skupinou ženských aktů jsou ženská těla zahalena do tělové látky tak, aby z dálky nebylo poznat, že nejsou nahá. Při detailnější zkoumání pozorovatel objeví, že jim nejsou vidět bradavky ani pohlavní orgány. Jedná se spíše o estetičtější fotky a jejich datace spadá do roku 1890.

Obrázek 8: 1890, Léopold Reutlinger²⁴⁰

Obrázek 9: 1890, Léopold Reutlinger²⁴¹

Ženské akty byly foceny i jako čistě umělecká a estetická záležitost, fotograf si dal záležet na kompozici, prostředí, rekvizitách a přidal aktům určitý příběh a děj. Foceny byly jak v interiéru, tak v přírodě.

²³⁹ *Ženské listy*, č. 12, 1913, archiv: Východočeské muzeum v Pardubicích, s. 24.

²⁴⁰ TASCHEN, *1000 Nudes: A History of Erotic Photography from 1839–1939*, s.126.

²⁴¹ *Tamtéž*, s. 127.

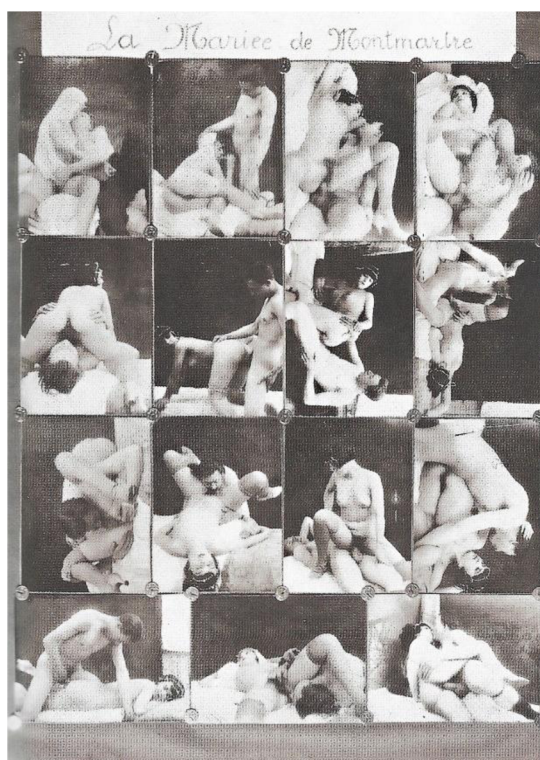

Obrázek 10: 1900, anonymní fotograf²⁴²

Obrázek 11: 1900, anonymní fotograf²⁴³

Další skupinu tvořily akty pornografické. Většinou se jednalo o pásma fotografií jdoucích chronologicky za sebou. Každá z fotografií zachycovala jednu sexuální polohu, ať už muže se ženou, nebo žen se ženami. Fotografie byly zmenšeny a dohromady vytvořily „příběh“.

Obrázek 12: 1890, anonymní fotograf²⁴⁴

²⁴² TASCHEN, *1000 Nudes...*, s.364.

²⁴³ *Tamtěž*, s.387.

²⁴⁴ *Tamtěž*, s. 237.

Poslední skupinu tvořily akty sadomasochistické, pro společnost přelomu 19. a 20. století tedy akty perverzní. Zachycovaly ženy i muže v nepřijatelných polohách a scénách, modelky na nich byly často skrývány pod různými maskami.

Obrázek 13: 1890, anonymní fotograf²⁴⁵

Obrázek 14: 1900, anonymní fotograf²⁴⁶

S. K. Neumann uvedené změny shrnul v básni *Le Dame au cochon* a použil k tomu výraznou nadsázku. Žena mohla díky fenoménu fin de siècle projít určitou změnou, protože pro ni tato intelektuální a tvůrčí nálada vytvořila vhodné podmínky. Její změnu S. K. Neumann připodobnil k Satanově výhře. Zmínil, že žena vyhrála nad „prasetem“, kterým s největší pravděpodobností a nadsázkou myslel muže:

„A Satan se šklebí a Satan si tleská, jásavý vítěz tleská
tvoji litanií: Žena je svůdná, Žena je hezká,
Žena je nebe, Žena je bůh.

*A Satan se šklebí, a Satan si tleská, jásavý vítěz tleská
největšímu vítězství, jehož fanfáry zavřiskaly světem,
věčnému vítězství, strašnému vítězství – Ženy nad prasetem.*²⁴⁷

Největší výhodu ženské emancipace S. K. Neumann spatřoval v ženině snaze nalézt vyšší formu lidství a soudil, že se tak pravděpodobně stalo i díky příhodnému

²⁴⁵ TASCHEN, *1000 Nudes...*, s. 226.

²⁴⁶ *Tamtéž*, s. 222.

²⁴⁷ S. K. NEUMANN, *La Dame au cochon*, in: *Satanova sláva mezi námi*, s. 29.

intelektuálnímu klimatu přelomu 19. a 20. století. Její vnímání a možnost začít mluvit i o svých sexuálních touhách, i když s doprovodem šoku a provokace, pro ni byly dalším kamenem, na kterém mohla vystavět novou fázi své emancipační cesty.²⁴⁸

²⁴⁸ S. K. NEUMANN, *Dějiny...*, s. 1031.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala fenoménem ženské sexuality v závěru dlouhého 19. století a usilovala jsem o poznání toho, jak byla ženská sexualita vnímána, prezentována a jak se projevovala. Domnívám se, že se mi povedlo zachytit, jak se toto téma projevovalo ve vybraných textech dekadentní a buřičské literatury, kde je vnímání sexuality spojeno s individuálními zkušenostmi s pohlavním aktem. Součástí výsledků mého výzkumu je i poznání toho, jak byly v dané době nahlíženy panenství, jež bylo „střeženo“ a na němž se lpělo, a mateřství, které se považovalo za největší službu vlasti a cíl, ke kterému má žena směřovat.

Nejvíce pozornosti, co se uměleckých textů týká, jsem věnovala S. K. Neumannovi, který ve svých básních často a otevřeně líčí ženu, její smyslnost, rozkoš, prožitky a emoce, nebo Františku Gellnerovi, který vyčnívá svým výsměchem *pokrytecké morálce* a lpění na čistotě panenských žen. Další významnou autorkou byla Marie Majerová a její novela *Panenství* (1907), která šokovala společnost dané doby a svým způsobem tak dokázala, že se stále jednalo o tabuizované téma. Její kniha je považována za provokativní a v českém prostředí do té doby nenahraditelné dílo, které představuje stále přetrvávající touhu uchovat panenství „*pro toho pravého*“.

Podařilo se mi postihnout předem stanovená tabuizovaná témata (sex, orgasmus, touha, smyslnost, mateřství, panenství, sexuální výchova, manželství a další), avšak při detailnějším bádání jsem se setkala s obrovským problémem, a to s nemožností proniknout k jádru zkoumaného fenoménu, tedy k autentické odpovědi na otázku, jakým způsobem byli sexuální život žen a jeho zobrazení totožné s tím, jak se prezentoval navenek. Jsem přesvědčená, že sexualita je ve větší míře intimní a soukromou záležitostí, a tak se kolem ní mohou tvořit nepřesné domněnky, které představu o jejím vnímání v dané době velmi významně zkreslují.

Dalším problémem, který jsem během bádání objevila, byl malý okruh žen, který jsem byla na základě interpretace uměleckých textů schopna popsat. Básníci a spisovatelé se totiž pohybovali v okruhu určité skupiny žen: emancipované, samostatné, pokrokové, intelektuální a majetnější. Takové ženy byly otevřenější k provokativním tématům a jejich životní styl byl rozdílnější než u většiny žen. Zjistila jsem, že v dané době byla značně propagována *volná láska* nebo *konkubinát* a že jednou z překážek otevřenější komunikace a exprese ženské sexuality (a sexuality obecně) byla *pokrytecká morálka*. Domnívám se, že

to velmi dobře koresponduje s odborným názorem Michela Foucaulta, který tvrdí, že jsou dvě možnosti, jak národ nahlíží na sexualitu: buď se jedná o *ars erotica*, kdy jsou sexuální témata a motivy na denním pořádku (Indie, Čína), či naopak *scienta sexualis*, kdy stát řeší, jak by se o sexu mělo mluvit (Evropa).²⁴⁹ Jako evropský národ tedy nejsme, v souladu s Foucaultovým závěrem, nastaveni na expresivní popis sexuality a často ji skrýváme v kruhu nejbližších.

Druhým z cílů bylo postihnout příčiny změn chápání sexuality. Na základě studia odborné literatury, dobového tisku a uměleckých textů jsem dospěla k závěru, že základní příčinou je především generační obměna přelomu 19. a 20. století, dále se zde projevíly důsledky již několik desítek patrné snahy emancipovat ženy, nálada *fin de siècle* a s ní související tendence detabuizovat sexuální témata. Řada soudobých autorů se tak připojila k proudu, který byl na konci 19. století moderní a v uměleckých kruzích dokonce i žádaný: provokaci a snaze šokovat.

Vnímání ženské sexuality společností jsem demonstrovala na základě analýzy dobového tisku: *Ženských listech* a *Ladě*. Autoři a vydavatelé sexualitu zastírali a nerefletovali (výjimkou byly studie o hysterii, eugenice a genetice), a přesto se občas objevily skandální výtvořky, které dokazovaly, že v ústraní byla sexualita vnímána rozdílným, otevřenějším způsobem. Za příklad uvádím erotický román o vídeňské prostitutce Josefíně²⁵⁰, povídkový sborník Marie Majerové *Plané milování* nebo báseň *Judita* od S. K. Neumanna, ve které líčí pocity ženy během orgasmu. O provokativní reflexi se ve zkoumaném období postarali básníci František Gellner, S. K. Neumanna nebo Jiří Karásek ze Lvovic.

Bakalářská práce může posloužit jako základní materiál pro širší rozpracování dané problematiky. Nabízí se, aby byla rozšířena o studium jiných periodik, uměleckých textů a ikonografického materiálu. Jako další rozšiřující pramenná základna by mohla být využita osobní korespondence či intimní deníky žen i mužů. Druhým směrem, kam by se další výzkum mohl ubírat, by bylo rozšíření práce o ženskou sexualitu za první světové války a První republiky.

Přínos své bakalářské práce spatřuji v zachycení skutečnosti, že někteří básníci ve svých dílech refletovali esoterně-transformační rovinu sexu, kterou se ve své práci

²⁴⁹ Michel FOUCAULT, *Vůle k věděni*, s. 69.

²⁵⁰ Felix SALTEN – Jaroslav MAZAL, *Ze vzpomínek Josefíny Mutzenbacherové*, Praha 1991.

Metafyzika sexu zabývá Julius Evola. Většina odborníků však předpokládá, že sex nemohl být na konci 19. století vnímán s určitým transcendentálním přesahem. Ten se ale podle Evoly projevuje v podobě duchovní transformace či promítáním se do *psyché* člověka. Díky analýze vybraných básní se mi povedlo doložit, že takové projevy byly v sexualitě ženy konce dlouhého 19. století skutečně přítomny. Na konkrétních příkladech tvorby českých autorů jsem ukázala, že se v nich odkaz na esoterně-transformační dopady sexu nachází: opakovaně tomu bylo u S.K. Neumanna, anebo u Jiřího Karáska ze Lvovic. V jejich básních se objevují např. formulace, kde je žena „*matkou mužova duchovního světa*“ a během pohlavního styku se „*dotýká*“ (a tím přetváří) i jeho *psyché*.

Bakalářská práce může posloužit k doplnění dalších výzkumných prací, které se zabývají dějinami každodennosti, emancipací, genderem a částečně také anarchistickými buřiči nebo ve sledovaném období tabuizovanými tématy.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

a) prameny

- GELLNER, František, *Po nás ať přijde potopa*, Praha 2011.
- GELLNER, František, *Radosti života*, in: Dílo Františka Gellnera I., Praha 2012, str. 41–70.
- HLAVÁČEK, Karel, *Pozdě k ránu*, Praha 1896.
- KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří, *Ostrov vyhnanců*, Praha 1922.
- KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří, *Sexus necans: Kniha pohanská*, Vyškov 1921.
- KARÁSEK ZE LVOVIC, *Sodoma*, Praha 2002.
- Lada*, sv. 1902, 1907, 1910.
- MAJEROVÁ, Marie, *Panensví*, Praha 1958.
- MAJEROVÁ, Marie, *Plané milování*, Praha 1956.
- NEUMANN, *Bohyně, světice, ženy*, Praha 1915.
- NEUMANN, Stanislav Kostka, *Apostrofy hrdé a vášnivé*, Praha 2018.
- NEUMANN, Stanislav Kostka, *Kniha erotiky*, Praha 1956.
- NEUMANN, Stanislav Kostka, *Satanova sláva mezi námi*, Praha 2018.
- PROCHÁZKA, Arnošt, *Prostibolo duše*, Brno 2000.
- SADÉ, Donatien Alphonse François, *120 dnů Sodomy*, Praha 1992.
- SACHER-MASOCH, Leopold. *Venuše v kožichu*. Praha 2009.
- SALTEN, Felix – MAZAL, Jaroslav, *Ze vzpomínek Josefíny Mutzenbacherové: Tělo na prodej*, 3. část, Praha 1991.
- ŠRÁMEK, Fráňa, *Splav*, Praha 1967.
- TOMAN, Karel, *Pohádky krve*, Praha 1928.
- ZOLA, Émile, *Nana*, Praha 1961.
- ŽEMLA, Josef. *Milostné povídky z Tisíce a jedné noci*. Praha 1930.
- Ženské listy*, roč XLI, 1913.

b) odborná literatura

- ANTONINI, Fausto, *Poznámka italského vydavatele*, in: *Metafyzika sexu*, s. 23–39.
- ASSAMANN, Jan, *Kolektivní paměť a kulturní identita*, in: *Paměť a trauma*, Praha 2016, s. 50–61.
- BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana, *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná. O ženské práci*, Hradec Králové 2017.

- BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana, *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, Praha 2010.
- BEAUVOIR, Simone de, *Druhé pohlaví*, Praha 1996.
- BEDNAŘÍKOVÁ, Hana, *O několika souvislostech mezi dekadentní estetikou a erotikou*, in: Sex a tabu v české kultuře 19. století, ed. V. Petrbock, Praha 1999, s. 213–216.
- BROŽOVIČOVÁ, Klára, *Žena v tradiční kultuře: Učební materiály*, Brno 2013.
- ČERVENKA, Miroslav – MACURA, Vladimír – PEŠAT, Zdeněk, *Fráňa Šrámek*, in: Slovník básnických knih, Praha 1990, s. 298–301.
- DEBICKI, Jacek – ŠPAČEK, Jiří, *Dějiny umění: malířství, sochařství, architektura*, Praha 1998.
- EVOLA, Julius, *Metafyzika sexu*, Praha 2009.
- FAFEJTA, Martin, *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*, Věrovany 2004.
- FILIP, Aleš – MUSIL, Roman, *Duše v těle*, in: Tělo a tělesnost v českém výtvarném umění 19. století, Plzeň 2009, s. 20–31.
- FOUCAULT, Michel, *Dějiny sexuality I: Vůle k věděni*, Praha 1999.
- FREY, Julia, *Henri de Toulouse-Lautrec*, Praha 1999.
- HECZKOVÁ, Libuše (ed.), *Čtení o Elišce Krásnohorské*, Praha 2015
- HODGE, Susie, *Stručný příběh žen v umění*, Praha 2021.
- CHADIMA, Martin, *Dějiny erotiky a sexuality v náboženství*, Hradec Králové 2009.
- KAMANOVÁ, Lenka, *Matky jako aktéři rodinné sexuální kultury*, in: Studia pedagogica (1), roč. 22, 2017, s. 67–86.
- KOPÁČ, Radim – SCHWARZ, Josef, *Nevěstince a nevěstky: obrázky z erotického života Pražanů*, Praha 2013.
- LENDEROVÁ, Milena, *Chytila patrola, aneb, Prostituce za Rakouska i republiky*, Praha 2002.
- LENDEROVÁ, Milena, *Zpovědní zrcadla jako pramen k sexualitě druhé poloviny 19. století*, in: Sex a tabu v české kultuře 19. století, ed. V. Petrbock, Praha 1999, s. 94–103.
- MACURA, Vladimír, *Sex a tabu*, in: Sex a tabu v české kultuře 19. století, ed. V. Petrbock, Praha 1999, s. 7–19.
- MACHEK, Jakub, *Stratifikace pražských českojazyčných deníků a jejich čtenářské obce na přelomu 19. a 20. století*, in: Mediální studia 2/2018, Praha 2018, s. 48–72.
- MOCNÁ, Dagmar, *Pokleslý secesní erós*, in: Sex a tabu v české kultuře 19. století, ed. V. Petrbock, Praha 1999, s. 227–237.
- MOLDANOVÁ, Dobrava, *Básničky na přelomu 19. a 20. století*, in: Česká literatura v perspektivách genderu, Praha 2010, s. 115–124.
- MORUS, *Světové dějiny sexuality*, Praha 1992.
- MUCHOVÁ, Sarah, *Alfons Mucha*, Praha 2006.

MUSILOVÁ, Dana, *Na okraj jedné návštěvy: Simone de Beauvoir v Československu*, Hradec Králové 2007.

NEUMANN, Stanislav Kostka, *Dějiny ženy. Populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly*, Praha 1999.

PARTSCHOVÁ, Susanna, *Gustav Klimt: Život a dílo*, Praha 2012.

PETERSEN, James R., *Století sexu: dějiny sexuální revoluce časopisu Playboy*, Praha 2003.

RIDDELL, Fern, *Sex za časů královny Viktorie: slasti a strasti 19. století*, Praha 2019.

TASCHEN, *1000 Nudes: A History of Erotic Photography from 1839–1939*, London 2014.

THEINHARDTOVÁ, Markéta, *Mezi Ideálem a Nahou pravdou. K proměnám pojetí aktu v malířství 19. století*, in: *Tělo a tělesnost v českém výtvarném umění 19. století*, Plzeň 2009, s. 3–11.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla – MARTÍNEK, Jiří a kol., *Cesty k samostatnosti. Portréty žen v éře modernizace*, Praha 2010.

c) online zdroje

MACHEK, Jakub, *Stratifikace pražských českojazyčných deníků a jejich čtenářské obce na přelomu 19. a 20. století*, dostupné online: (<https://medialnistudia.fsv.cuni.cz/front.file/download?file=2018%2002%2004%20machek%2048-72%20comp.pdf>) citováno k [13.2.2022].

Nuda Veritas. In: *Gustav Klimt* [online]. [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.gustav-klimt.com/Nuda-Veritas.jsp#prettyPhoto>

PAVLÍČKOVÁ, Barbora, *Vývoj plodnosti, úmrtnosti a sňatečnosti v Rakousku a České republice od r. 1870*, Brno: Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, 2008, 67 s., Bakalářská práce.

ŠABAKA, Petr, *Proměna chápání volného času v historické perspektivě*, Liberec: Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Technická univerzita v Liberci, 2017, 62 s., Bakalářská práce.